

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste Instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja

Viorika Morel
KOOLIKIUSAMISE PEALTNÄGEMISE JA KÕRVALSEISJATE ROLLIDE KIRJELDUS 6.
JA 9. KLASSI ÕPILASTE HINNANGUL
Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2024

Koolikiusamise pealtnägemise ja kõrvalseisjate rollide kirjeldus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul

Resümee

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli võrrelda kuuenda ja üheksanda klassi õpilaste hinnanguid koolikiusamisele lähtudes: (1) koolikiusamise erinevate liikide pealtnägemise kogemusest ja kirjeldusest; (2) kõrvalseisjate erinevate rollide kogemusest ja kirjeldusest ning (3) koolikiusamise võimalikest lahendustest arvestades erinevaid osapooli. Uuringus osalesid ühe kooli kuuenda ja üheksanda klassi õpilased. Andmekogumismeetodiks kasutati kinniste ja avatud küsimustega ankeeti, mille vastuste analüüsiks kasutati kombineeritud andmeanalüüsi. Tulemustest selgus, et nooremate õpilaste puhul nähti enam pealt füüsilist kiusamist ja vanemate õpilaste puhul pigem mitteverbaalset kiusamist. Koolikiusamise kõrvalseisjate erinevate rollide pealtnägemise kogemustes ja kirjeldustes kajastusid mõlemate uuritavate puhul eemalehoidja ja kaasajooksiku roll. Võimalike koolikiusamise lahendustena toodi välja enesekohaste oskuste õpetamist, eakaaslaste teadlikkuse tõstmise vajalikkust märkamisel ja sekkumisel lähtudes erinevatest kiusamise osapooltest.

Märksõnad: koolikiusamine, kiusamise liigid, kiusaja, kiusatav, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja.

The description of witnessing the school bullying and the roles of bystanders according to the sixth and ninth grade students' opinion

The purpose of this work was to compare the sixth and ninth grade students' opinions about the school bullying based on the: (1) descriptions and experience of witnessing the different forms of school bullying; (2) descriptions and experience of the bystanders' different roles in school bullying; (3) the possible solutions of school bullying in regards of the different parties. The sixth and ninth grade students from one Estonian school took part of this survey. The closed and open-ended questions were used. The data was analysed using the combined method. The analyses revealed that younger students (sixth graders) saw more physical aggression whereas older students (ninth gradeers) witnessed more nonverbal bullying. Regarding the descriptions and experience of the bystanders' different roles in school bullying both, the younger and the older students mostly brought out the roles of outsiders and assistants. Students highlighted the importance of teaching

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 2
the personal and social skills, and increasing the peers' awareness of noticing and intervening the
bullying as the possible solutions to stop bullying.

Keywords: school bullying, forms of bullying, initiator, target, reinforcer, outsider, defender

Sisukord

Sissejuhatus	6
Uurimuse teoreetilised lähtekohad	6
1.1 Kiusamise olemus	6
1.2 Kiusamise liigid	7
1.3 Kiusamises osalejate rollid	8
Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused	10
Metoodika	10
3.1 Valim	10
3.2 Andmekogumismeetodid	11
3.3 Uuringu protseduur	12
3.4 Andmeanalüüs.....	12
Uurimistulemused	13
4.1 Erinevate kiusamise liikide pealtnägemise kogemus kahe grupi uuritavate hinnangul	13
4.2 Õpilastevahelise füüsilise kiusamise pealtnägemise kirjeldus	14
4.3 Õpilastevahelise sõnalise kiusamise pealtnägemise kirjeldus.....	14
4.4 Õpilastevahelise mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kirjeldus	15
4.5 Õpilastevahelise kaudse kiusamise pealtnägemise kirjeldus	16
4.6 Õpilastevahelise kiusamise pealtnägemise kirjeldus seoses vara kahjustamisega	16
4.7 Õpilastevahelise küberkiusamise pealtnägemise kirjeldus	17
4.8 Kiusamise kõrvalseisjate erinevate rollide pealtnägemise kogemus koolikiusamise puhul uuritavate hinnangul.....	17
4.9 Õhutaja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus	18
4.10 Kaasajooksiku rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus	18
4.11 Eemalehoidja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus	19
4.12 Kaitsja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus.....	19
4.13 Lahendused, et kiusaja ei kiusaks teisi.....	20
4.14 Lahendused, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla	21
4.15 Lahendused, et eakaaslased ei toetaks kiusajat	22
4.16 Lahendused, et eakaaslased ei jääks üksikõikseks nähes pealt kiusamist	23

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 4

4.17 Lahendused, et kõrvalseisjad läheksid kiusatavale appi	24
Arutelu	25
Tänuõnad	31
Autorsuse kinnitus	32
Kasutatud kirjandus	33
Lisad	
Lisa 1. Küsimustik õpilastele.....	
Lisa 2. Erinevate kiusamise liikide pealtnägemise kogemus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul	
Lisa 3. Õpilastevahelise füüsilise kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 4. Õpilastevahelise sõnalise kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 5. Õpilastevahelise mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 6. Õpilastevahelise kaudse kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 7. Õpilastevahelise kiusamise pealtnägemine seoses vara kahjustamisega: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 8. Õpilastevahelise küberkiusamise pealtnägemine: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 9. Erinevate kõrvalseisjate rollide pealtnägemise kogemus koolikiusamise puhul 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul.....	
Lisa 10. Õhutaja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 11. Kaasajooksiku rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 12. Eemalehoidja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	
Lisa 13. Kaitsja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv	

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 5

- Lisa 14. Lahendused, et kiusaja ei kiusaks teisi: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv .....
- Lisa 15. Lahendused, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv .....
- Lisa 16. Lahendused, et eakaaslased ei toetaks kiusajat: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv .....
- Lisa 17. Lahendused, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv .....
- Lisa 18. Lahendused, et kõrvalseisjad läheksid kiusatavale appi: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv .....
- Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks .....

Sissejuhatus

Kool on koht, kus noored veedavad olulise osa oma elust, kus omandatakse akadeemilised teadmised ja oskused. Koolikeskkonnas on olulisel kohal omavaheline suhtlemine ja sõprussuhete loomine, eluliste oskuste omandamine ning oma väärtuste kujundamine. Toetav ja turvaline keskkond loob parimad tingimused õpilaste edukaks õppimiseks ja nende emotsionaalse ja sotsiaalse heaolu edendamiseks.

Koolielu üheks murettekitavaks aspektiks on kiusamine, mis ei tohiks olla normaalne ega aktsepteeritav osa koolielust. Kiusamisega võib kokku puutuda igaüks, olgu siis kiusatava rollis või kiusajana ning paljudel juhtudel toimub kiusamine koolis ja kooli ümbruses (Sharp & Smith, 2004).

Kiusamiskäitumine on kõige ulatuslikum põhikooliastmes (Kõiv, 2006) ning väheneb järjekindlalt 12. ja 18. eluaasta vahel (Sullivan *et al.*, 2004). Koolikiusamist on kogenud aeg-ajalt enamik õpilasi, kuid samas võib koolis ette tulla erinevat antisotsiaalset käitumist, mida ei saa liigitada otseselt kiusamise mõiste alla, kuna kiusamisel on kindlad tunnused ja tähtsamaks saab lugeda selle korduvat natuuri. Selleks, et kiusamiskäitumine ei oleks osa õpilaste koolielust on vajadus kujundada ja suurendada taunivat suhtumist koolikiusamisse, keskendudes koolikeskkonnas õpilastele, keda kiusatakse. Lisaks on oluline kiusamise olukordade kestuse vähendamine ning kujundada nende õpilaste hoiakuid, kes abistavad kiusamise olukorras olevaid õpilasi (Kõiv, 2003; Kõiv, 2006). Uurija valis oma uuritavateks põhikooliastme kuuenda ja üheksanda klassi õpilased, et võrrelda teise- ja kolmanda kooliastme lõpus olevate õpilaste võimalikke lahendusi kiusamisele lähtudes erinevatest osapooltest ja ka enda kogemusi seoses kiusamise pealtnägemisega koolis, sest nähtub, et koolikiusamine on levinum põhikoolis (n Kõiv, 2006).

Käesoleva uuringu eesmärk on võrrelda kuuenda ja üheksanda klassi õpilaste hinnanguid koolikiusamisele lähtudes: (1) koolikiusamise erinevate liikide pealtnägemise kogemusest ja kirjeldusest; (2) kõrvalseisjate erinevate rollide kogemusest ja kirjeldusest koolikiusamise puhul; (3) koolikiusamise võimalikest lahendustest arvestades erinevaid osapooli.

Uurimuse teoreetilised lähtekohad

1.1 Kiusamise olemus

Kiusamise mõiste algus ulatub tagasi mitmele sajandile, kuid tänapäevane arusaam kiusamisest ja selle vastu võitlemisest kujunes välja 20. sajandi teisel poolel ja 21. sajandi alguses.

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 7

Mõiste „*mobbing*“ (Olweus, 2013) on esmakordselt välja toodud 1960. aastate lõpus ja 1970. aastate alguses avalikul debatil rassilise diskrimineerimise taustal Rootsi kooliarst P.P. Heinemanni poolt. Eelnevalt etoloogias kasutusel olev mõiste „*mobbing*“ oli Austria etoloog K. Lorenz kasutanud agressiooni mõiste selgitamisel ning edaspidi oli termin „*mobbing*“ kasutusel kiusamist käsitlevatel uurimistel.

Kiusamine hõlmab korduvat ja tahtlikku käitumist, mis kahjustab teise isiku emotsionaalset või füüsilist heaolu, mis võib hõlmata jõudu, manipuleerimist, solvanguid, ähvardusi või sotsiaalset väljatõrjumist aga samas ka igapäevast korduvat alandamist. Kiusamine võib olla nii otsene kui ka kaudne ning see võib tekitada kannatanule pikaajalisi psühholoogilisi mõjusid (Kõiv, 2006).

Kiusamine on eristatav teistest agressiivse käitumise liikidest selle poolest, kui füüsiliselt või psühholoogiliselt kaks võrdset inimest kaklevad või tülitsevad siis kiusamise juurde kuulub lastevahelise jõuga seonduvate suhete tasakaalutus ehk asümmeetria võimusuhtes (Kõiv, 2006). Samalaadselt erineb kiusamine ka müramisest, mis mõnikord võib paista kaklemisena, kuid esineb vabamängus ja ilmneb tihtilugu just alg- ja põhikooli õpilaste seas sagedamini. Kiusamise puhul on vaateväljas kõrvalseisjad, kuid müramise puhul puuduvad pealtvaatajad. Müramine on esinev 5–11 aastaste sõpradevahelistes mängudes, mille puhul võib ette tulla ka mängulist ja sõbraliku loomuga narritamist. Samas, kui narritamine muutub korduvalt alandavaks ja solvavaks tegevuseks, saab seda kvalifitseerida kiusamiseks (Kõiv, 2006; Sharp & Smith, 2004; Olweus, 2013).

Viimased 20 aastat on koolikiusamine psühholoogide ja haridustöötajate tähelepanu all ning toetudes kiusamise alasele kirjandusele ja uuringutele on tõdetud, et kiusamine võib ilmnedas erinevates vormides ning olukordades, millel puudub konkreetne tüüpvorm. Kusjuures kiusamise esinemine ei ole tingitud kooli tüübist, soost ega klassist, kuid kiusamine avaldub kõige enam varajases noorukieas ning tõdemus seisneb selles, et kiusamisel on eluaegsed tagajärjed (Sullivan *et al.*, 2004).

1.2 Kiusamise liigid

Kiusamist on uurijad põhjalikult analüüsinud ja liigitanud mitmeti: füüsiline (löömine, tõukamine, asjade ära võtmine või lõhkumine), verbaalne (nt narrimine, laimamine, ähvardamine, alandav väljenduslaad) või kaudne (kuulujuttude levitamine, ignoreerimine) (Kõiv, 2006; Sullivan *et al.*, 2004).

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 8

Füüsilise või mittefüüsilise ning vara kahjustamise liigituse kohaselt on *füüsiline kiusamine* üks kiusamise vorme, kus kiusaja kasutab otsesest füüsilist jõudu teise indiviidi vastu lüües, sülitades, kriimustades, jala taha panemises või mõne teise füüsilise tegevuse kaudu. Mittefüüsiline kiusamine on jaotatud verbaalseks ja mitteverbaalseks (Sullivan *et al.*, 2004).

Verbaalne kiusamine kätkeb endas sõnu, väljendeid või suulist käitumist, mis sisaldab solvavaid märkusi, narritamist, mõnitamist, sõimamist, ähvardamist, laimu ning kuulujuttude levitamist (Sullivan *et al.*, 2004). Tänapäeva kirjanduses on verbaalset kiusamist määratletud ka psühholoogiliseks või vaimseks kiusamiseks (Kõiv, 2006).

Mitteverbaalne kiusamine jaguneb omakorda otseseks ja kaudseks kiusamiseks. *Otsene mitteverbaalne kiusamine* on kiusamise vorm, kus kiusaja kasutab teadlikult mitteverbaalseid käitumisi või žeste (nt pilkavad, naeruvääristavad näoilmed, grimassid). *Kaudne mitteverbaalne kiusamine* hõlmab endas suhetega manipuleerimist ehk ignoreerimine, tõrjumine, süstemaatiline mittekaasamine, õelate kirjade saatmine, eakaaslaste vaenule õhutamise (Kõiv, 2006; Sullivan *et al.*, 2004). *Vara kahjustamine* liigitub samuti kiusamise vormi alla, mis hõlmab endas füüsilise vara kahjustamist, varastamist ning avaliku vara kahjustamist (Sullivan *et al.*, 2004).

Küberkiusamine on Juvonen ja Graham (2014) sõnul kui elektrooniliselt vahendatud kiusamine, mis hõlmab sõnumite saatmist mobiiltelefoni kaudu, e-posti või kiirsõnumite teel, sotsiaalmeedia postitusi ning suhtlusvõrgustikes sõnumite postitamist. Kusjuures sarnaselt muudele kiusamise liikidele võib küberkiusamine olla kas otsene (st sihtmärgile saadetakse ähvardavaid sõnumeid) või kaudne (st pahatahtlikud kommentaarid, piltide, kuulujuttude levitamine), kuid sealjuures tuuakse elektroonilise kiusamise erinevusena välja selle kiiruse, leviku ulatuse ning anonüümsuse. Vanuse suurenedes kiusamine väheneb tänu teismee arengufaktoritele. Nimelt 15. eluaastal on oluline grupp kuulumine ning olulisemaks hakatakse pidama isiklikke väärtushinnanguid, mistõttu 10. klassi alguseks on lapsed kindlameelsemad ja küpsemad kiusatavate kaitseks välja astumiseks. Lisaks 14. eluaastaks füüsilise arengu taustal väheneb üldine agressiivsus, mis tingib omakorda agressiooni, tõrjutuse ja kõrvalejätmise vähenemist (Sullivan *et al.*, 2004).

1.3 Kiusamises osalejate rollid

Kiusamine ei saa toimuda üks-ühele ning pahatihti on see grupitegevus. Kiusamisse on kaasatud erinevad rollid, mida on paljud uurijad (Entenman *et al.*, 2005; Obermann, 2011; Salmivalli, 1999;

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 9

Sullivan *et al.*, 2004) välja toonud ja nimetanud kiusamise kolmnurgaks, mis seob endaga kiusajad, ohvrid ja kõrvalseisjad.

Kui kaaslased kiusamist ei poolda, kaotaks kiusamine mõtte, seega kui kõrvalseisjad oma rollist välja astuksid ja võtaksid kiusamisvastase hoiaku, kaoks kiusamiskäitumises sobiv õhkkond ning kiusaja loobub oma rollist (Sullivan *et al.*, 2004).

Kõrvalseisjad kiusamises on inimesed või isikud, kes on teadlikud kiusamisest, kuid ei ole kiusajad ega ohvrid. Entenman jt (2005) nimetavad kõrvalseisjaks last, kes on kiusamiskäitumise pealtnägija ning kelle võimuses on kiusamine peatada või lasta sellisel käitumisel jätkuda. Kõrvalseisjatel võib olla erinevaid rolle ja reageeringuid olukorrale ning nad mängivad olulist osa kiusamise ennetamisel ja lahendamisel, kuna nende reaktsioonid võivad mõjutada kiusamise dünaamikat ning ohvrite heaolu (Sullivan *et al.*, 2004).

Kõrvalseisjad on jaotatud (Sullivan *et al.*, 2004) grupis vastavalt käitumissituatsioonile neljaks: (1) kaasajooksikud; (2) õhutajad; (3) eemalehoidjad; (4) kaitsjad.

Kaasajooksikud toetavad kiusajat kiusamis tegevusel ning on sõltuvad kiusajast, samas on ta isik kellega manipuleeritakse ja keda kasutatakse ära. *Õhutajad* viibivad kiusamise olukorra lähedal moodustades publiku ning julgustades ja innustades kiusamist. *Eemalehoidjad* hoiavad teadlikult distantsti nii kiusajast kui ohvrile, kuid oma hoiakuga pigem motiveerivad kiusajat edasi kiusama. *Kaitsjad* on isikud või grupid, kes võtavad aktiivse seisukoha ja tegutsevad kiusamise vastu.

Kiusamine võib avaldada mitmekülgset ja kahjulikku mõju ohvrile, kusjuures Sullivan jt (2004) toovad välja kiusamise negatiivse mõjutuse kiusaja ja kõrvalseisjate seisukohast. Samas ei oska kõrvalseisjad määratleda oma rolli ja selle olulisust, pigem on nende eesmärgiks sobituda gruppi püüdes leida oma staatus ja roll, olles ise mitte teadlikud protsessist, milles osalevad. Kõrvalseisjate roll muutub ja kasvab koos kiusliku käitumisega ning kui kiusamine jätkub sekkumiseta, siis rollid kinnistuvad üha tugevamalt ja muutuvad igapäevaseks (Sullivan *et al.*, 2004).

Noorukieas toimuv kiusamine võib pärssida isiksuse arengu protsessi ning takistada sotsialiseerumist, mistõttu on oluline kiusamisele tähelepanu pöörata, märgata ja sekkuda juba põhikooli algusaegadel. Oluliseks teguriks on siinkohal koolipoolne reageerimine kiusamisele, mis on kõrvalseisjatele märgiliseks signaaliks. Kõrvalseisjate poolne julgus kiusamist hukka mõista saab tuleneda koolikeskkonnast ja koolikliimast, kui õpilased tunnetavad, et kool tegutseb tõhusalt kiusamise vastu võitlemisel, luuakse kõrvalseisjate grupis arusaam, mille baasil muudetakse

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 10 kõrvalseisjate hoiakuid ning julgus täiskasvanu poole pöörduda kasvab. Kogu kooli haarav sekkumine on toetavaks meetmeks ja hoiakute muutmiseks kogu ühiskonnas (Sullivan *et al.*, 2004).

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Uurimuse eesmärgiks on võrrelda kuuenda ja üheksanda klassi õpilaste hinnanguid koolikiusamisele lähtudes: (1) koolikiusamise erinevate liikide pealtnägemise kogemusest ja kirjeldusest; (2) kõrvalseisjate erinevate rollide kogemusest ja kirjeldusest koolikiusamise puhul; (3) koolikiusamise võimalikest lahendustest arvestades erinevaid osapooli.

Töös püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Milline on koolikiusamise erinevate liikide (füüsiline, sõnaline, mitteverbaalne, kaudne, vara kahjustamine, küberkiusamine) pealtnägemise kogemus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?
2. Milline on koolikiusamise erinevate liikide (füüsiline, sõnaline, mitteverbaalne, kaudne, vara kahjustamine, küberkiusamine) pealtnägemise kirjeldus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?
3. Milline on kõrvalseisjate erinevate rollide (õhutaja, kaasajooksik, eemalehoidja, kaitsja) enda kogemus koolikiusamise puhul 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?
4. Milline on kõrvalseisjate erinevate rollide (õhutaja, kaasajooksik, eemalehoidja, kaitsja) kirjeldus koolikiusamise puhul 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?
5. Millised on koolikiusamise võimalikud lahendused lähtudes erinevatest (kiusaja, kiusatav, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja) osapooltest 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?

Metoodika

3.1 Valim

Käesoleva uuringu valimisse on kaasatud anonüümselt ühe kooli kuuenda ja üheksanda klassi õpilased. Uuringus kasutati mugavusvalimit kombineeritult sihipärase valimiga, kus kriteeriumiks oli põhikooli teise ja kolmanda kooliastme viimane klass. Mugavusvalimi puhul lähtutakse lihtsa kättesaadavuse, leitavuse ja uuritavate koostöövalmiduse põhimõttest ning sihipärane ehk eesmärgist lähtuv valim, kuhu uuritavad on valitud kindlate kriteeriumite alusel (Kalmus, 2015).

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 11

Kokku osales uuringus 63 õpilast—6. klassidest 25 õpilast ja 9. klassidest 38 õpilast. Uuritavate sooline jaotus on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Uuritavate sooline jaotus

Sugu	6. klass	9. klass	Kokku
Tüdruk	9	16	25 (40%)
Poiss	16	22	38 (60%)
Kokku	25	38	63

3.2 Andmekogumismeetodid

Käesolevas töös oli andmekogumismeetodiks kinniste ja avatud küsimustega ankeet (lisa 1), millele vastamine toimus individuaalselt ning mille viis läbi töö autor.

Esimene osa ankeedist keskendub koolikiusamise erinevate liikide (füüsiline, sõnaline, mitteverbaalne, kaudne, vara kahjustamine, küberkiusamine) pealtnägemise kogemusele ja kirjeldusele. Küsimused sisaldasid kinniseid ja avatud küsimusi. Õpilastelt küsiti, kas nad on pealt näinud erinevaid koolikiusamise liike (vastusevariandid „jah“ ja „ei“) ning paluti kirjeldada ja tuua näide, millist kiusamise liiki oldi pealt näinud. Õpilastele oli küsimustikus välja toodud kiusamise definitsioon: *kiusamine on selline tegevus, mille käigus paneb üks inimene meelega ja korduvalt teist inimest halvasti tundma ning kannatajal on raske end kaitsta. Teisisõnu tehakse samale õpilasele korduvalt liiga sihiliku ja teadliku tegevusega, mille tõttu on kiusaja ja kiusatav ebavõrdses seisus. See tähendab, et kiusaja on kas tugevam, populaarsem või vanem. Kiusamine võib olla nähtav tegevus (n füüsiline või sõnaline) aga ka varjatud (n tõrjumine, kuulujuttude levitamine, küberkiusamine).*

Teine osa ankeedist keskendub kõrvalseisjate erinevate rollide kogemusele ja kõrvalseisjate rollide kirjeldusele koolikiusamise puhul. Küsimused sisaldasid kinniseid ja avatud küsimusi. Õpilastelt küsiti, kas nad on pealt näinud kiusamise kõrvalseisjate (õhutaja, kaasamineja, eemalehoidja, kaitsja) erinevaid rolle (vastusevariandid „jah“ ja „ei“) ning paluti kirjeldada, kas nad ka ise on nii käitunud ning mida nad on teinud.

Kolmas osa ankeedist koosneb vabavastustega küsimustest, mis keskendub koolikiusamise võimalikele lahendustele lähtudes kiusamise erinevatest osapooltest. Õpilastele esitatud küsimused sisaldasid avatud küsimusi, milles paluti avaldada arvamust ja tuua näide koolikiusamise võimalike lahenduste kohta, lähtudes kiusamise erinevatest (kiusaja, kiusatav, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja)

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 12 osapooltest. Avatud küsimuste eesmärk on koguda tekstilist materjali, mis annab võimaluse vastajatel avaldada oma arvamust. Ankeet on koostatud ja modifitseeritud Kuusk (2020; koostanud K. Kõiv ja K. Kuusk) kirjaliku küsimustiku alusel käesoleva uurimuse jaoks töö autori poolt koostöös juhendaja K. Kõivuga.

3.3 Uuringu protseduur

Ankeedi valiidsuse kontrollimine toimus pilootküsitlusega, kuhu kuulus 12 õpilast 6. klassist. Uurimus viidi läbi 2023 aasta aprillis ja mais. Pilootuurimuse põhjal ei vajanud ankeetküsitlus muudatusi ning küsimused olid vastajatele arusaadavad.

Enne ankeetküsitluse läbiviimist tutvustas töö autor kooli juhtkonnale töö eesmärki ning küsitluse sisu. Töö autor informeeris ja küsis luba lapsevanematelt uuringu läbiviimiseks Stuudiumi vahendusel ning uuringus osalesid õpilased, kelle vanemad andsid selleks kirjaliku loa. Küsitluse täitmiseks oli eelnev kokkulepe töö autoril õpetajatega ning õpilased täitsid ankeete paber kandjal. Ankeedi täitmiseks kulus aega 30–45 minutit ning küsitluse viis läbi töö autor.

3.4 Andmeanalüüs

Ankeetküsitluse andmed sisestati *Microsoft Word* programmi. Iga ankeedile vastaja sai endale numברי ja tähise. Ankeet koosnes nii kinnistest küsimustest, kus küsiti õpilastelt vastuseid jah/ei küsimustele, kui ka avatud küsimustest.

Andmete analüüsimisel kasutati kombineeritud andmetöötlust. Ankeedi kinniste küsimuste puhul kasutati andmete analüüsimisel kvantitatiivset analüüsi, kus leiti uuritavate arv protsentides kogu valimist, kes vastasid esitatud küsimustele jaatavalt ning õpilaste erinevate vanusegruppide võrdluseks kasutati χ^2 testi.

Ankeedi avatud küsimuste puhul andmete analüüsimisel kasutati induktiivset kvantitatiivset sisuanalüüsi. Induktiivse analüüsi puhul luuakse kogutud andmestiku põhjal üldistused ning leitakse samatähenduslikke sõnu, mis koondatakse kokku alakategoriateks, millest moodustuvad kategooriad (Õunapuu, 2014). Sisuanalüüsi ehk kontentanalüüsi puhul leitakse kogutud andmetest sobivad kategooriad ja alakategooriad, mis kajastaksid analüüsitava sisu olemust ning kasutatakse mahukate tekstide analüüsimiseks (Cohen *et al.*, 2000).

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 13

Analüüsiks lugesid uurija ja kaaskodeerija avatud küsimuste vastuseid mitu korda. Korduva loendamise põhjal grupeeriti samatähenduslikke maininguid. Maining on ühest või mitmest lausungist koosnev teksti osa (Kalmus, 2015).

Kodeeritud andmete analüüsimiseks loodi mainingutest alakategooriad, millest moodustsid kategooriad (Laherand, 2008). Kategooriate puhul on oluline, et nad oleksid üksteisest eristuvad ja ei kattuks sisuliselt (Kalmus, 2015).

Seejärel arvutati mainingute baasil kategooriate ja alakategooriate sagedused kogu mainingute hulgast protsentuaalselt iga küsimuse puhul. Protsentide vaheliste erinevuste arvutamiseks kasutati võrdlustestina χ^2 testi. χ^2 test teostati andmeanalüüsiks sobiva statistilise tarkvara *Social Science Statistics* abil paariviisilise võrdlusena. Olulisuse nivoo on määratletud 0,05 ning allapoole jäävad χ^2 väärtusi tõlgendatakse kui statistiliselt mitte oluliseks.

Kategoriseeritud andmed kasutatakse kirjeldava analüüsi läbiviimiseks. Analüüsi tulemused tõlgendatakse, et vastata uurimisküsimustele.

Uurimistulemused

Esimeste uurimisküsimustega otsitakse vastust küsimusele, milline on koolikiusamise erinevate liikide–füüsiline, sõnaline, mitteverbaalne, kaudne, vara kahjustamine, küberkiusamine, pealtnägemise kogemus ja kirjeldus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul.

4.1 Erinevate kiusamise liikide pealtnägemise kogemus kahe grupi uuritavate hinnangul

Suhteliselt sagedasti esines 6. ja 9. klassi õpilastel kiusamise pealtnägemise kogemus seoses füüsilise kiusamise liikidega, mille puhul ilmnisid statistiliselt olulised erinevused kahe grupi võrdluses, kus nähtus nooremate uuritavate (6. klass) sagedasem kogemus füüsilise kiusamise pealtnägemisel võrreldes vanemate uuritavatega (9. klass). Nooremate uuritavate pealtnägemise kogemusena toodi välja vara kahjustamine ja kaudne kiusamine, millele järgnesid sõnaline ja mitteverbaalne kiusamine ning küberkiusamine. Vanemaealiste uuritavate pealtnägemise kogemusena ilmnis kaudne ja sõnaline kiusamine ning vara kahjustamine, vähemal määral mitte verbaalne ning füüsiline kiusamine ja palju vähem küberkiusamine (lisa 2).

Järelikult 6. ja 9. klassi õpilaste pealtnägemise kogemus erinevate kiusamise liikide põhjal saab välja tuua, et kõige enam nähti nooremaealiste uuritavate puhul pealt füüsilist kiusamist. Samas, võrreldes 6. klassi õpilaste pealtnägemise kogemusega tõid 9. klassi õpilased esile

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 14 mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kogemuse sagedamini, kui füüsilise kiusamise. Küberkiusamise puhul oli pealtnägemise kogemus kõige madalam mõlema uuritava grupi lõikes.

4.2 Õpilastevahelise füüsilise kiusamise pealtnägemise kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 139 kodeerimisühikut, 10 alakategooriat ja 6 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kiusamise olemus (alakategooriad: *agressioon ei ole mitmekordne, agressioon on korduv, nali/narritamine*); füüsilise kiusamise liigid (alakategooriad: *löömine, lükkamine, jala ette panemine, kaklemine, asjade viskamine, peksmine, kägistamine, tõukamine*); verbaalse kiusamise liigid (alakategooria *solvamine, karjumine*); kiusaja tunnusjooned (alakategooriad: *kiusaja sugu: poiss või tüdruk, grupp agressoreid*); ohvri tunnusjooned (alakategooria *üks õpilane, teistest erinev*); koht koolis (alakategooria *klass, koridor, kooliõu*) (lisa 3).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *füüsilise kiusamise liigid*, mille puhul toodi välja nii vähem tõsised füüsilise kiusamise (löömine, lükkamine, jala ette panemine, kaklemine, asjade viskamine) liike, kui ka tõsisemaid füüsilise kiusamise (peksmine, kägistamine, tõukamine) liike, kusjuures mõningatel juhtudel (nooremaealiste puhul) toodi välja ka verbaalse kiusamise (solvamine, karjumine) liigid. Kategooriate ja alakategooriate lõikes statistiliselt olulisi erinevusi kahe grupi võrdluses (6. ja 9. klass) ei ilmnenud ja uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid nii füüsilise kiusamise pealtnägemisele kui agressiivse käitumise kordumisele või ka kui üksikjuhtu või peeti kiusamiseks narritamist või nalja tegemist. Lisaks sisaldasid kirjeldused ka viiteid kohale koolis, kus füüsilise kiusamise pealtnägemine aset leidis ning kiusajate (sugu või grupiviisiline kiusamine) ja ohvrite (erinevus teistest õpilastest, ohvriks üks õpilane) teatud tunnusjooni.

4.3 Õpilastevahelise sõnalise kiusamise pealtnägemise kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 87 kodeerimisühikut, 9 alakategooriat ja 6 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: sõnalise kiusamise mitteesinemine (alakategooria *ise sõnalise kiusamise ohver*); kiusamise olemus (alakategooriad: *agressiooni korduvus, võimu suhtes asümmeetria, nali/narritamine*); sõnalise kiusamise liigid (alakategooriad: *halvasti ütlemine, solvamine, hüüdnimedega nimetamine, füüsilise välimuse kohta negatiivsed*

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 15

hinnangud); kiusaja tunnusjooned (alakategooria *samast klassist*); ohvri tunnusjooned (alakategooria *sugu: tüdruk või poiss*), koht koolis (alakategooria *klass, kooliõu*) (lisa 4).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *sõnalise kiusamise liigid*, mille puhul toodi välja nii tõsiseid verbaalse kiusamise (halvasti ütlemine, solvamine, hüüdnimedega nimetamine) liike kui ka sellist verbaalse kiusamise liiki, kus tehti halvustavaid märkusi teise õpilase füüsilise välimuse kohta. Statistiliselt olulised erinevused kahe grupi õpilaste (6. ja 9. klass) vahel ilmnasid kategooria *kiusamise olemus* ($\chi^2=5,23$ $p<0,02$) puhul, kui 9. klassi õpilased kirjeldasid sagedamini kiusamise kui agressiivse käitumise korduvat iseloomu ja võimu suhtes asümmeetriat tuues välja kiusamisena ka narritamise või nalja tegemise. Kategooria *kiusaja tunnusjooned*, ilmnasid olulised erinevused ($\chi^2=4,18$ $p<0,04$) uuritavate gruppide vahel, kus 6. klassi õpilaste kirjelduste sisuks oli kiusaja, kes oli samast klassist, kusjuures kiusamise ohvri puhul täheldasid mõlemad uuritavad mõningatel juhtudel, et kiusatavaks võib olla mõlemast soost õpilane. Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu ja uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid nii kohale, kus sõnalise kiusamise pealtnägemine koolis aset leidis kui ka sellele, et ise ollakse sõnalise kiusamise ohver.

4.4 Õpilastevahelise mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 49 kodeerimisühikut, 4 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: mitteverbaalse kiusamise liigid (alakategooria *liigid: žestid ja grimassid*); verbaalse kiusamise liigid (alakategooria *liigid: solvamine, sõimamine, ropendamine, välimuse kohta negatiivsed kommentaarid*); kaudse kiusamise liik (alakategooria *liik: tõrjumine*); kiusaja tunnusjooned (alakategooria *sugu: poiss ja/või tüdruk*) (lisa 5).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *mitteverbaalse kiusamise liigid*, mille puhul uuritavad tõid välja žestid ja grimassid. Samuti nimetasid mõlemate uuritavate gruppide liikmed mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kirjeldustes verbaalse kiusamise liike (solvamine, sõimamine, ropendamine, välimuse kohta negatiivsed kommentaarid) ning vanemad uuritavad ka tõrjumist kaudse kiusamisena. Lisaks nooremad nimetasid kiusaja tunnusjoontena mõlemast soost esindajad, sealjuures statistiliselt olulisi erinevusi kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses ei ilmnenu.

4.5 Õpilastevahelise kaudse kiusamise pealtnägemise kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 94 kodeerimisühikut, 7 alakategoriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kaudse kiusamise esinemine (alakategooriad: *kaudset kiusamist esineb, ise kaudse kiusamise ohver*); kiusamise olemus (alakategooria *grupiviisiline*); kaudse kiusamise liigid (alakategooriad: *kuulujuttude rääkimine, taga rääkimine, tõrjumine, mitte kaasamine*); kiusaja või ohvri tunnusjooned (alakategooria *sugu: poiss või tüdruk*) (lisa 6).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *kaudse kiusamise liigid*, mille puhul toodi välja kiusamise pealtnägemise kirjeldamisel nii kuulujuttude rääkimine ning taga rääkimine ja mitte kaasamine, kusjuures ilmnisid statistiliselt olulised erinevused ($\chi^2=8,61$ $p<0,03$) uuritavate gruppide vahel, kus 9. klassi õpilaste pealtnägemise kogemuse kirjelduste sisuks oli sagedamini see, et kirjeldati tõrjumist. Statistiliselt olulised erinevused kahe grupi õpilaste võrdluses ilmnisid kategooria *kaudse kiusamise esinemine* (alakategooria *ise kaudse kiusamise ohver*) ($\chi^2=3,89$ $p<0,05$) puhul, kui 6. klassi õpilased kirjeldasid sagedamini ise end kaudse kiusamise ohvriks olles.

Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnunud ja uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid nii kaudse kiusamise pealtnägemise kirjeldamisele, lisades grupiviisilise kiusamise olemuse, sealjuures nooremaealiste õpilaste kiusamise pealtnägemise kirjeldustest nähtus nii kiusaja kui ohvri tunnusjooned, milleks võis olla mõlemast soost õpilane.

4.6 Õpilastevahelise kiusamise pealtnägemise kirjeldus seoses vara kahjustamisega

Õpilaste vastustest moodustus 77 kodeerimisühikut, 4 alakategoriat ja 3 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: vara kahjustamise esinemine (alakategooria *ise vara kahjustamise ohver*); vara kahjustamine: kiusamise liigid (alakategooriad: *isiklike asjade äravõtmine, peitmine, varastamine, isiklike asjade lõhkumine*); kiusaja või ohvri tunnusjooned (alakategooria *sugu: poiss või tüdruk*) (lisa 7).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *vara kahjustamise liigid*, mille puhul kiusamise pealtnägemise kirjeldamisel nähtus isiklike asjade äravõtmine, peitmine, varastamine ning isiklike asjade lõhkumine. Statistiliselt olulisi erinevusi

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 17

kahe grupi õpilaste lõikes ei ilmnenud, kuid uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid vara kahjustamise pealtnägemisele, milles oldi ise vara kahjustamise ohver, kusjuures mõlemad uuritavad grupid kirjeldasid kiusaja või ohvrina õpilasi mõlemast soost.

4.7 Õpilastevahelise küberkiusamise pealtnägemise kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 45 kodeerimisühikut, 5 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: küberkiusamise mitteesinemine (alakategooria *ei esine küberkiusamist*); küberkiusamise liigid (alakategooriad: *solvamine, ebasobivate sõnadega nimetamine (kirjalik-verbaalne), tagarääkimine*); küberkiusamise kanal (alakategooria *sotsiaalmeedia grupid*); kiusaja või ohvri tunnused (alakategooria *sugu: poiss või tüdruk*) (lisa 8).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *küberkiusamise liigid*, mille puhul nähtus kirjalikul ja verbaalsel teel solvamine, ebasobivate sõnadega nimetamine ning taga rääkimine, lisaks piltide ja videode visuaalne levitamine, sealjuures küberkiusamise kanalina nähtus 9. klassi õpilaste kirjeldustest enam, võrreldes 6. klassi õpilastega, sotsiaalmeedia grupid. Statistiliselt olulised erinevused kahe grupi õpilaste vahel ilmsid kategooria *küberkiusamise mitteesinemine* ($\chi^2=5,95$ $p<0,01$) puhul, kui 6. klassi õpilased tõid esile sagedamini küberkiusamise mitteesinemist. Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud ja uuritavate pealtnägemise kirjeldused sisaldasid viiteid nii kohale, kus küberkiusamine aset leiab, kui ka kiusaja või ohvri tunnusena õpilasi mõlemast soost.

4.8 Kiusamise kõrvalseisjate erinevate rollide kogemus koolikiusamise puhul uuritavate hinnangul

Kiusamise kõrvalseisjate erinevate rollide kogemus 6. klassi kui ka 9. klassi õpilaste hinnangul oli nooremaealiste puhul eemalehoidja ja kaasajooksiku rollis olles, vähem kogeti õhutaja ning kaitsja rolli. Vanemaealiste puhul kogeti kaasajooksiku ja eemalehoidja rolli, vähem kaitsja ning õhutaja rolli. Statistiliselt olulisi erinevusi uuritavate vanusegruppide lõikes ei ilmnenud (lisa 9).

Järelikult mõlematel uuritavatel gruppidel oli kõrvalseisja rollide kogemus koolikiusamise puhul eemalehoidja ja kaasajooksiku rollis ja suhteliselt vähene kogemus õhutaja ja kaitsja rollis.

4.9 Õhutaja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 70 kodeerimisühikut, 5 alakategoriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: õhutaja (alakategooriad: *kõrvalseisjana julgustanud kiusajat kiusama: naernud, narritanud ja kiusajat aidanud, ei ole ise olnud kiusamise õhutaja rollis*), eemalehoidja (alakategooria *kiusamise pealtvaatamine, eemalehoidmine*); kaitsja (alakategooria *sekkunud: läinud vahele, verbaalselt lõpetanud kiusamise*); negatiivne hoiak, et kõrvalseisjad ei sekku (alakategooria *negatiivne suhtumine, et kõrvalseisjad ei sekku kiusamisel*) (lisa 10).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid õhutaja rolli pealtnägemise kirjelduses koolikiusamise puhul, kus toodi välja õhutaja rollist lähtuvalt – kõrvalseisjana oldi julgustanud kiusajat naerdes ja narritades ning kiusajat abistades, sealjuures vanemad uuritavad kirjeldasid sagedamini kiusamise õhutaja rollis mitte osalemist (statistiliselt olulised erinevused). Uuritavate õpilaste kirjeldustest nähtus sagedamini eemalehoidja ja kaitsja rolli kirjeldused, mille puhul vanemad uuritavad kirjeldasid sagedamini kiusamise pealtvaatamist ja eemalehoidmist ning nooremad uuritavad kirjeldasid rohkem kaitsja rollist lähtuvalt sekkumist. Sealjuures nooremaealiste õpilaste kirjeldustest nähtus enam negatiivne suhtumine sellesse, et kõrvalseisjad ei sekku kiusamisel.

4.10 Kaasajooksiku rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 77 kodeerimisühikut, 5 alakategoriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kaasajooksik (alakategooriad: *kiusamisele kaasa aidanud, toetanud, naernud, kuid mitte sekkunud, ei ole olnud ise kiusamisel kaasamineja rollis*); eemalehoidja (alakategooria *kiusamise pealtvaatamine, eemalehoidmine, lahkumine*); kaitsja (alakategooria *ohvri aitamine ja sekkumine*); negatiivne hoiak, et kõrvalseisjad ei sekku (alakategooria *negatiivne suhtumine, et kõrvalseisjad ei sekku kiusamisel*) (lisa 11).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *kaasajooksik*, kus mõlemate uuritavate õpilaste kirjeldustes nähtus, et nad ei ole olnud ise kiusamisel kaasamineja rollis, samas vanemate uuritavate kirjeldustest nähtus kiusamisele kaasa aitamine, toetamine, naermine, kuid mitte sekkumine. Statistiliselt olulisi erinevusi kahe grupi võrdluses ei ilmnunud ja uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid eemalehoidja rolli pealtnägemise kirjeldustele, mille puhul mõlemate uuritavate kirjeldustest nähtus kiusamise pealtvaatamine,

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 19

eemalehoidmine ja lahkumine. Lisaks viidati kirjeldustes ka kaitsja rollile, mille puhul kirjeldati ohvri aitamist ja sekkumist. Sealjuures vanemate uuritavate kirjeldustes nähtus negatiivne hoiak kõrvalseisjate mitte sekkumisel kiusamisse.

4.11 Eemalehoidja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 99 kodeerimisühikut, 9 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: eemalehoidja (alakategooriad: *kiusamise pealtvaatamine, lahkumine, eemalehoidmine, teadlik eemalehoidmine: julgus puudub, teadlik eemalehoidmine: oskused puuduvad, teadlik eemalehoidmine: et kiusamine ei võimenduks, teadlik eemalehoidmine, et varjata kiusamist, ei ole kiusamisest teadlikult kõrvale hoidnud*); kaasajooksik (alakategooria *kiusamisele kaasa aidanud*); kaitsja (alakategooria *sekkunud: läinud vahele, ei ütlemine, otsin abi*); kiusaja ja ohvri tunnused (alakategooria *vanemad õpilased, suured, teised klassid*) (lisa 12).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *eemalehoidja*, kus vanemate uuritavate kiusamise pealtnägemise kirjeldustes nähtus sagedamini teadlik eemalehoidmine, et kiusamine ei võimenduks ning mille puhul ilmnisid statistiliselt olulised erinevused kahe uuritava grupi võrdluses ($\chi^2=5,38$ $p<0,02$). Lisaks ilmnisid statistiliselt olulised erinevused kategoorias *kaitsja* ($\chi^2=4,32$ $p<0,04$), kus 6. klassi õpilased kirjeldasid sagedamini, kui 9. klassiõpilased, kiusamisse sekkumist vahele minemisega, ei ütlemisega ja abi otsimisega. Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu ja uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid nii kiusamise pealtvaatamisele, lahkumisele ja eemale hoidmisele. Mõlema uuritava grupi kirjeldustest nähtus eemalehoidmist julguse ja oskuse puudumise tõttu. Lisaks mõlemad uuritavad grupid kirjeldasid eemalehoidmist varjamaks kiusamist ning samas kirjeldustes nähtus, et ei ole teadlikult kiusamisest kõrvale hoidnud. Õpilaste kirjeldustest nähtus viiteid kaasajooksiku rollile, kes oli kiusamisele kaasa aidanud ning lisaks sisaldasid kirjeldused ka kiusaja ja ohvri tunnuseid, kelleks olid vanemad õpilased, suured ning teisest klassist olevad õpilased.

4.12 Kaitsja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus

Õpilaste vastustest moodustus 66 kodeerimisühikut, 9 alakategooriat ja 6 kategooriat.

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 20

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kaitsja (alakategooriad: *ohvri aitamine, kaitsmine, ohvri aitamine, kaitsmine: vahele astumine (füüsiline), ohvri aitamine, kaitsmine: verbaalne (kehtestamine), ei ole käitunud teadliku kaitsjana kiusamisel*); kaasajooksik (alakategooria *kiusamisele kaasa aidanud*); eemalehoidja (alakategooria *kiusamise pealtvaatamine, eemalehoidmine, lahkumine ja julguse puudumine sekkuda*); kiusaja tunnusjooned (alakategooria *klassikaaslased/sõbrad/nooremad*); negatiivne hoiak kiusamisse, et kõrvalseisjad ei sekku (alakategooria *negatiivne suhtumine, et kõrvalseisjad ei sekku*); täiskasvanute kaasamine (alakategooria *õpetaja/täiskasvanu kutsumine*) (lisa 13).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *kaitsja*, kus nooremate uuritavate kirjeldustes nähtus ohvri aitamine ja kaitsmine verbaalsel, kui ka füüsilisel teel. Vanemate uuritavate kirjeldustes paistis sagedamini ohvri aitamine ja kaitsmine (statistiliselt olulised erinevused) ning lisaks nähtus vanemaealised uuritavate kirjeldustes, et nad ei ole käitunud teadliku kaitsjana kiusamise pealtnägemisel. Statistiliselt olulised erinevused kahe grupi õpilaste vahel ilmsid kategooria *eemalehoidja* ($\chi^2=8,32$ $p<0,004$) puhul, kus 6. klassi õpilased kirjeldasid sagedamini, võrreldes 9. klassi õpilastega, kiusamise pealtvaatamist, eemalehoidmist, lahkumist ja julguse puudumist sekkuda kiusamisolukorda. Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu ja uuritavate kiusamise pealtnägemise kirjeldused sisaldasid viiteid nii kaasajooksiku rollile, milles leidis kirjeldusi kiusamise kaasaaitamisele ning viiteid kiusaja tunnusjoontele, milleks olid klassikaaslased, sõbrad ja nooremad õpilased, kusjuures kirjeldustest nähtus negatiivset suhtumist kõrvalseisjate mitte sekkumisel kiusamisse. Lisaks nooremate uuritavate kirjeldustest nähtus täiskasvanute kaasamine kiusamisse.

4.13 Lahendused, et kiusaja ei kiusaks teisi

Õpilaste vastustest moodustus 91 kodeerimisühikut, 12 alakategooriat ja 6 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kiusajaga seotud lahendused (alakategooriad: *koduarest, nutiseadme ära võtmine, kiusaja füüsiline karistamine: löömine/kerepeale andmine, kiusaja koolist väljaviskamine, vanemate kooli kutsumine, enesekohaste oskuste (teiste perspektiivi võtmine, empaatia, enesekontroll) õpetamine*); kõrvalseisjatega seotud lahendused (alakategooriad: *kõrvalseisjad julgustada sekkuda ja kiusajale vastu hakata, kõrvalseisjad: kiusaja eemale hoidmine ja kiusaja mitte toetamine, kõrvalseisjad:*

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 21

kiusajaga rääkimine, et ta ei kiusaks/kiusamine on halb, kõrvalseisjad: vastuagressioon (samamoodi kohtlemine); kiusamise koduga seotud põhjused (alakategooria kiusaja koduga seotud probleemid (kadedus, vähene tähelepanu: kodune kasvatus); täiskasvanute kaasamine (alakategooria abi otsimine täiskasvanult (rääkimine vanematega, sotsiaalpedagoogiga, teraapiasse suunamine)); teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis (alakategooria rääkimine, mis kiusamisega kaasneb, tauniv suhtumine, ei ütlemine); lahendust pole, kiusamine kestab (alakategooria kiusajad ei kuula ja kiusavad edasi: keegi ei saa midagi teha) (lisa 14).

6. ja 9. klassi õpilaste kirjelduste põhjal olid võimalikud lahendused, et kiusaja ei kiusaks noorematel ühelt poolt kiusajale tõhusate enesekohaste oskuste õpetamine ja teiselt poolt karistusmeetmena koduarest või nutiseadme ära võtmine (st olulised erinevused). Lisaks nähtus mõlemate uuritavate gruppide kirjeldustest kiusaja füüsiline karistamine (löömine, kerepeale andmine) ning vanemate uuritavate puhul ilmses kiusaja koolist välja viskamine. Mõlemad uuritavad tõid välja lahendusena, et kiusaja ei kiusaks teisi, täiskasvanute kaasamist. Samuti tõid uuritavad välja lahendusi seoses kõrvalseisjatega, et vältida kiusamist. Kusjuures mõlemate uuritavate gruppide kirjeldustest nähtus kõrvalseisjate julgustamist sekkuda kiusamisolukordadesse ja ka kõrvalseisjate vastuagressiooni kasutamine kiusamise korral. Lisaks kiusajaga rääkimine, et muuta kiusaja hoiakuid ning samas kiusajast eemale hoidmine ja mitte toetamine. Vanemad uuritavad, kuid mitte nooremaelised, täheldasid kiusajaga seotud lahendusena kiusamisest teadlikkuse tõstmisega klassis, hõlmates rääkimist ja ei ütlemist ning mainiti veel koduga seotud põhjusi kiusajate puhul. Samal ajal väideti mõningatel juhtudel, et kiusamisega seoses lahendust pole ja kiusamine kestab edasi.

4.14 Lahendused, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla

Õpilaste vastustest moodustus 97 kodeerimisühikut, 7 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: ohvriga seotud lahendused (alakategooriad: *suhtlemisoskuste-kehtestamisoskuste õpetamine ja enesekindluse tõstmine, usaldus- ja sõprussuhted eakaaslastega, kiusamise vältimine ja eemaletõmbumine, vastuagressioon kiusamise korral ning füüsilise ja psühholoogilise tugevuse näitamine*); kõrvalseisjatega seotud lahendused (alakategooria *kiusatava aitamine, kaitsmine, sekkumine*); täiskasvanute kaasamine (alakategooria *õpetaja, lapsevanema, tugispetsialisti teavitamine*

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 22

kiusamisest ja abi otsimine); teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis (alakategooria *kiusamisest rääkimine*) (lisa 15).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastuste puhul kategooria *ohvriga seotud lahendused*, kus uuritavate kirjeldustes nähtus tõhusate lahendustena kiusamise vältimine ja eemaletõmbumine ning ohvrite suhtlemisoskuste (kehtestamine) õpetamine, kusjuures toodi välja ka kiusamise puhul vastuagressiooni kasutamine. Vanemad uuritavad tõid sagedamini, kui nooremad uuritavad, välja ohvrite puhul usaldus- ja sõprussuhete tähtsuse eakaaslastega, et kiusamist vältida (statistiliselt olulised erinevused) ning pidasid oluliseks ka suhtlemisoskuste (sh kehtestamisoskuste) õpetamist ohvrile, kuid samas tõid esile ka ohvri vastuagressiooni, füüsilise ja psühholoogilise tugevuse näitamise kiusamise korral. Ilmnesid statistiliselt olulised erinevused kahe grupi õpilaste hinnangute vahel kategooria *kõrvalseisjatega seotud lahendused* ($\chi^2=5,85$ $p<0,02$) puhul, kus 6. klassi õpilased kirjeldasid sagedamini lahendusena kõrvalseisjate poolset kiusatava aitamist, kaitsmist ja sekkumist; lisaks kategooria *täiskasvanute kaasamine* ($\chi^2=5,89$ $p<0,02$) puhul kirjeldasid nooremad uuritavad sagedamini õpetaja, lapsevanema, tugispetsialisti teavitamist kiusamisest ja abi otsimist, kusjuures vanemad uuritavad kirjeldasid sagedamini teadlikkuse tõstmist seoses kiusamisega klassis ($\chi^2=4,49$ $p<0,03$).

4.15 Lahendused, et eakaaslased ei toetaks kiusajat

Õpilaste vastustest moodustus 77 kodeerimisühikut, 11 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kõrvalseisjatega seotud lahendused (alakategooriad: *kiusajale kiusamise kohta „ei“ ütlemine (verbaalne)*, *kiusajaga rääkimine ja ütlemine/seletamine, et kiusamine on halb ja mitte aktsepteeritav (hoiak)*, *kõrvalseisjate eemaletõmbuv käitumine ja eemaldumine ning kiusaja mitte toetamine, kõrvalseisjate enesekohaste oskuste õpetamine: empaatia, teise perspektiivi võtmine, kõrvalseisjate hoiak kiusamisse negatiivne, kõrvalseisjate positiivne hoiak kiusamisse (teiste kiusamine on naljakas), kõrvalseisjate karistamine (märkuse lisamine/koolist väljaviskamine), kõrvalseisjate abi ohvrile (ohvrile appi minek, kaitse, sekkumine)); teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis (alakategooria *rääkimine, loengud kiusamisest kiusamise tagajärgedest*); lahendust pole (alakategooria *lahendust ei ole, midagi ei saa teha*) (lisa 16).*

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastuste puhul kategooria *kõrvalseisjatega seotud lahendused*, kus uuritavate kirjeldustes nähtus tõhusa lahendusena kiusamise vältimiseks

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 23

kõrvalseisjate eemaletõmbuv käitumine, eemaldumine ja kiusaja mitte toetamine, kusjuures viidati ka kõrvalseisjate poolne abi ohvrile kaitsmise ja sekkumise osas. Nooremad uuritavad tõid välja sagedamani, kui vanemad, kiusajaga rääkimise ja seletamise, et kiusamine on halb ja mitte aktsepteeritud (statistiliselt olulised erinevused). Lisaks vanemad uuritavad tõid välja sagedamini, võrreldes noorematega, negatiivse hoiaku kiusamisse—vastupidiselt nooremad aga tõid välja positiivse hoiaku kiusamisse (teiste kiusamine on naljaks). Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud ja uuritavate kirjeldused sisaldasid viiteid kõrvalseisjatega seotud lahendusena kiusajale kiusamise kohta verbaalselt “ei” ütlemise ja enesekohaste oskuste (empaatia ja teise perspektiivi võtmine) õpetamisega, kuid samas tõid mõlemad uuritavad esile ka kõrvalseisjate karistamise märkuste tegemisena kuni koolist välja viskamiseni. Teadlikkuse tõstmise seoses kiusamisega klassis toodi välja vanemate uuritavate puhul koolikiusamise vähendamisenä, kuid samas nenditi, et lahendust pole ja midagi ei saa teha.

4.16 Lahendused, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist

Õpilaste vastustest moodustus 91 kodeerimisühikut, 7 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kõrvalseisjate tegevus (alakategooriad: *kõrvalseisjatega rääkimine ja motiveerimine, ohvrile appi minema ja sekkuma kiusamisse, kõrvalseisjate sekkumine, grupiga/kambaga ohvri toetamine, kõrvalseisjate enesekohaste oskuste (perspektiivi võtmine, empaatia) arendamine*); täiskasvanute kaasamine (alakategooria *õpetajapoolne kiusamise märkamine/täiskasvanu poole pöördumine*); teadlikkuse tõstmise seoses kiusamisega klassis (alakategooria *rääkimine kiusamisest, julgustamine sekkuda*); lahendus puudub (alakategooria *kedagi ei saa sundida kiusamisest loobuma*) (lisa 17).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastuste puhul kategooria *kõrvalseisjate tegevus*, kus uuritavate kirjeldustes nähtus lahendusena enesekohaste oskuste arendamine (sh perspektiivi võtmine, empaatia arendamine) kõrvalseisjatel (statistiliselt olulised erinevused). Ülejäänud kategooriate ja alakategooriate lõikes kahe grupi võrdluses statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud ja uuritavate kirjeldustes kõrvalseisjate tegevusena mõlema uuritavate grupi puhul nähtus kõrvalseisjatega rääkimine, et nad ei kiusaks; lisaks ohvrile appi minek ja aktiivne sekkumine kiusamisse. Nooremate uuritavate kirjeldustest nähtus kõrvalseisjate sekkumine grupi või kambaga ohvri abistamiseks ning vanemad uuritavad kirjeldasid kõrvalseisjate premeerimist kiusamise

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 24

teatamise eest. Mõlemate uuritavate gruppide kirjeldustest nähtus täiskasvanute kaasamine (sh õpetajapoolne kiusamise märkamine/täiskasvanu poole pöördumine) ning kirjeldati vajadust teadlikkuse tõstmisega seoses kiusamisega võitlemisel klassis. Samal ajal väideti mõningatel juhtudel, et kiusamisega seoses lahendus puudub ja kedagi ei saa sundida kiusamisest loobuma.

4.17 Lahendused, et kõrvalseisjad läheksid kiusatavale appi

Õpilaste vastustest moodustus 81 kodeerimisühikut, 10 alakategooriat ja 4 kategooriat.

Õpilaste vastustest moodustusid järgmised kategooriad: kõrvalseisjate tegevus (alakatgoriad: *kõrvalseisjate julgustamine, ohvrile appi minema, kõrvalseisjate poolne ohvri abistamine: endaga kaasa kutsumine, et eemalduks, kõrvalseisjate eemaletõmbuv käitumine, kõrvalseisjal sõbra suhted kiusatavaga, kõrvalseisjate premeerimine, et kiusamisele kaasa ei aitaks, kõrvalseisjate karistamine, kui toetavad kiusamist, kõrvalseisjate enesekohaste (teiste perspektiivi võtmine) oskuste arendamine ja hoiakute muutmine*); täiskasvanute kaasamine (alakatgoria *pöördumine ja märkamine täiskasvanu/õpetaja poolt/tõhusam märkamine õpetaja poolt*); teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis (alakatgoria *kõrvalseisjatega rääkimine, loengud kiusamise kahjulikkusest ja tagajärgedest*); lahendust ei ole (alakatgoria *kiusatavale appi minek on kõrvalseisja oma valik ja seda pole võimalik muuta/kiusamine kestab*) (lisa 18).

Sagedamini esines 6. ja 9. klassi õpilaste vastustes maininguid, mis moodustasid kategooria *kõrvalseisjate tegevus*, kus uuritavate kirjeldustes nähtus tõhusa tegevusena kõrvalseisjate julgustamine ja ohvrile appi minemine ning kõrvalseisjate eemaletõmbuv käitumine kiusamise olukorrast. Nooremad uuritavad kirjeldasid sagedamini, võrreldes vanematega, kõrvalseisjate tegevusena ohvri abistamist, kutsudes ohvrit endaga kaasa, et ta eemalduks kiusamise olukorrast (statistiliselt olulised erinevused) ning vanemad uuritavate kirjeldustes nähtus kõrvalseisja appi minemine kiusatavale sel juhul kui ohvriga ollakse sõprussuhetes. Vanemate uuritavate kirjeldustest nähtus kõrvalseisjatele enesekohaste oskuste arendamine ja hoiakute muutmine ning samas kirjeldati kõrvalseisjate karistamist kiusamise toetamisel, kusjuures nooremate uuritavate kirjeldustest nähtus kõrvalseisjate premeerimine, et nad kiusamisele kaasa ei aitaks. Mõlemate uuritavate gruppide kirjeldustest nähtus täiskasvanute kaasamine (pöördumine ja märkamine täiskasvanu/õpetaja poolt/tõhusam märkamine õpetajate poolt) ning samas teadlikkuse tõstmine võitluses kiusamisega klassis nähtus vanemate uuritavate kirjeldustest. Kusjuures nooremad

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 25

uuritavad kirjeldasid, et lahendust ei ole ja kiusatavale appi minek on kõrvalseisja oma valik ning seda pole võimalik muuta, kiusamine kestab.

Arutelu

Antud uurimuse eesmärk oli võrrelda kuuenda ja üheksanda klassi õpilaste hinnanguid koolikiusamisele lähtudes: (1) koolikiusamise erinevate liikide pealtnägemise kogemusest ja kirjeldusest; (2) kõrvalseisjate erinevate rollide kogemusest ja kirjeldusest koolikiusamise puhul ning (3) koolikiusamise võimalikest lahendustest arvestades erinevaid osapooli.

Antud töös oli püstitatud viis uurimisküsimust, neist esimene: milline on koolikiusamise erinevate liikide (füüsiline, sõnaline, mitteverbaalne, kaudne, vara kahjustamine, küberkiusamine) pealtnägemise kogemus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?

Käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et erinevate koolikiusamise liikide pealtnägemise kogemus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul oli sagedasem nooremaealiste õpilaste puhul seoses füüsilise kiusamisega (84% juhtudest), kus ilmnesid ka olulised erinevused võrreldes vanemaealiste õpilaste (36% juhtudest) kogemusega. Lisaks kogesid nooremaealised uuritavad enesehinnangul kiusamise liikidest vara kahjustamist ja kaudset kiusamist üle 60% juhtudest ning verbaalset kiusamist üle 50% juhtudest. Vanemaealise uuritavad kogesid kaudset ja verbaalset kiusamist üle 50% juhtudest ning vara kahjustamist ja mitteverbaalset kiusamist üle 40% juhtudest.

Kooliaastate jooksul kiusamiskäitumine väheneb, kuid sagedasemad on kiusamisjuhtumid põhikooli alguses (Sullivan *et al.*, 2004). Siinkohal PISA 2021. aasta õpilaste rahulolu küsitluse kohaselt kogesid neljanda klassi õpilased enam verbaalset, füüsilist kiusamist ning vara kahjustamist. Kaheksanda klassi puhul nähtus enam vara kahjustamine kiusamise liigina ning teiste kiusamise liikide puhul olid madalad tulemused nii kaheksanda kui ka üheteistkümnenda klassi õpilaste hinnangutes. Küberkiusamise puhul oli kiusamise pealtnägemise kogemus antud uurimuse puhul kõige madalaim mõlema uuritava grupi lõikes, samalaadsed tulemused kajastusid ka PISA 2021 uuringu tulemusel (Lutsoja *et al.*, 2020).

Gümnaasiumi õpilastevahelise kiusamise kogemuse hindamise põhjal selgus, et rohkem on gümnaasiumi õpilased kogunud verbaalset, kaudset mitteverbaalset ja otsest mitteverbaalset kiusamist ning oluliselt vähem mainiti küberkiusamist ning füüsilist kiusamist ja vara kahjustamist (Kuusk, 2020).

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 26

Teises uurimisküsimuses uuriti, milline on koolikiusamise erinevate liikide (füüsiline, sõnaline, mitteverbaalne, kaudne, vara kahjustamine, küberkiusamine) pealtnägemise kirjeldus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?

Kiusamisliikide pealtnägemise kirjelduste puhul toodi välja kiusamise olemus ja kiusamise liigid sarnaselt teaduslikule kirjandusele (Sullivan *et al.*, 2004; Kõiv, 2006). Nimelt, füüsilise ja sõnalise kiusamise puhul kirjeldati agressiooni korduvust ning sarnaselt teaduskirjandusele (Kõiv, 2006) täheldati füüsilise kiusamise esinemine koos verbaalse kiusamisega ning sõnalise kiusamise puhul kirjeldati võimu suhtes asümmeetriat kui kiusamise tunnust. Kaudse kiusamise puhul kajastus kiusamisena grupiviisiline kiusamine ning vanemate uuritavate kirjeldused sisaldasid enam sarnaselt teadus kirjanduses välja toodud kaudse kiusamise liike (Sullivan *et al.*, 2004). Mitteverbaalse kiusamise liikide kirjeldustes kajastusid mitteverbaalse kiusamise liigid nagu žestid ja grimassid, mis on liigitatud otsese mitteverbaalse kiusamise alla (Sullivan *et al.*, 2004). Küberkiusamise puhul kirjeldati samalaadselt teaduslikule kirjandusele (Juvonen *et al.*, 2014) konkreetseid küberkiusamise liike ning vara kahjustamise (Sullivan *et al.*, 2004) puhul isiklike asjade ära võtmist, lõhkumist, peitmist.

Ulatuslikum on kiusamiskäitumine põhikooliastmes ning vanuse kasvades (12.-18 eluaasta jooksul) väheneb füüsiline kiusamine, kuid otsene ja kaudne verbaalne kiusamine ning mitteverbaalne kiusamine suurenevad. Kusjuures reaalses olukorras võib kiusamine esineda ühe liigina või kombineerituna, samas kui füüsilist,- ja verbaalset kiusamist esineb sagedamini ning kaudset kiusamist esineb vähemal määral (Sullivan *et al.*, 2004; Sharp & Smith, 2004; Kõiv 2006).

Kolmandas uurimisküsimuses uuriti, milline on kõrvalseisjate erinevate rollide (õhutaja, kaasajooksik, eemalehoidja, kaitsja) enda kogemus koolikiusamise puhul 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?

Käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et uuritavate gruppide vahel olulisi erinevusi ei ilmnenu ning mõlemad uuritavad grupid tõid välja enda kogemuse eemalehoidja ja kaasajooksiku rolli osas ning vähem õhutaja ning kaitsja rolli puhul.

Kõrvutades põhikooli kuuenda ja üheksanda klassi õpilaste kogemusi gümnaasiumi õpilaste tulemustega (Kuusk, 2020) tuleb esile tendents, et nooremaealiste (6. klass) õpilaste puhul antud uuringus oldi kogetud kõige enam eemalehoidja rolli, vanemaaliste (9. klass) puhul kaasajooksiku rolli ning gümnaasistide puhul oli sagedamini kogetud teadliku kaitsja rolli.

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 27

Eelnevad uuringud (Sullivan *et al.*, 2004) on näidanud õpilaste kiusamises osalusrollide jagunemisel vanemaealiste (8. klass) uuritavate puhul ülekaalukaks eemalehoidja ja kaitsja roll, vähem aga õhutaja roll. Nooremaealiste (6. klass) puhul aga eemalehoidja, õhutaja ja kaitsja rollide esinemine. Õpilaste vanuse kasvades on täheldatud kiusamise 15% langus iga vanuseastme kohta (Sharp & Smith, 2004), samas on nenditud, et suureneb eemalehoidja rollis olemine (Salmivalli *et al.*, 1998). Siinkohal gümnasistide (Kuusk, 2020) uuringu põhjal selgus samuti, et kõrvalseisjana oldi pealt näinud kõige enam eemalehoidja käitumist.

Neljandas uurimisküsimuses uuriti, milline on kõrvalseisjate erinevate rollide (õhutaja, kaasajooksik, eemalehoidja, kaitsja) pealtnägemise kirjeldus koolikiusamise puhul 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?

Käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et kõrvalseisjate erinevate rollide pealtnägemise kirjeldustes toodi välja mõlemate uuritavate gruppide puhul kõrvalseisjate rollidele omane käitumine (õhutaja, kaasajooksik, eemalehoidja, kaitsja).

Kõige üksikasjalikumalt kirjeldati antud uurimuses kiusamise kõrvalseisjana kaitsja rolli, samalaadselt kajastus gümnasistide uuringu taustal (Kuusk, 2020) samuti teadliku kaitsja rolli kogemus sagedamini, võrreldes teiste kõrvalseisjate rollidega.

Kõrvalseisjana olid antud uurimuses õpilaste pealtnägemise kogemus nooremate uuritavate puhul eemalehoidja, kaasajooksiku, õhutaja roll ja vähemal määral kaitsja roll.

Antud uurimuses mõlema uuritava grupi pealtnägemise kogemus oli sarnane kaasajooksiku rolli puhul, olulised erinevused ilmnedid 9. klassi õpilaste puhul õhutaja rolli (ei ole õhutaja rollis olnud) osas ning 6. klassi õpilaste hinnangul esines sagedamini eemalehoidja ja kaitsja rolli kirjeldus.

Siinkohal gümnasistide pealtnägemise kogemus kõrvalseisjate rollidest (Kuusk, 2020) oli kõige enam teadliku eemalehoidja ja teadliku kaitsja roll, mis sarnaneb antud uurimuse 6. klassi õpilaste kogemusega. Gümnasistide pealtnägemise kogemuse puhul toodi välja vähem õhutaja roll (sarnaselt antud uurimuse 9. klassi õpilaste kogemusega) ning kaasajooksiku rolli kogemine.

Viiendas uurimisküsimuses uuriti, millised on koolikiusamise võimalikud lahendused lähtudes erinevatest (kiusaja, kiusatav, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja) osapooltest 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul?

Koolikiusamise võimalike lahendustena pakkusid 6. ja 9. klassi õpilased välja *kiusaja* seisukohast lähtudes—kiusaja distsiplineerimist ja karistamist. Võrreldes vanemaealistega nähti nooremaealiste puhul sagedamini võimaliku lahendusena kiusajale enesekohaste oskuste õpetamist

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 28

(sh oskus võtta ohvri perspektiivi) ning lisaks karistusmeetmena kiusajalt nutiseadme äravõtmine või koduaresti rakendamine. Vanemaealised, vastupidiselt nooremaealistele, tõid ainsana välja kiusamise koduga seotud põhjused, milleks oli kiusaja võimalik kadetus, vähene tähelepanu või koduse kasvatus mõjutus.

Õpilased pakkusid välja võimaliku lahendusena, et kiusaja ei kiusaks koolis, kiusajaga tegelemisel kaasata täiskasvanuid, tugispetsialiste, õpetajaid ning vajadusel suunata kiusaja teraapiasse. Oluliseks peeti vanemaealiste uuritavate puhul kiusajaga rääkimist ning teadlikkuse tõstmist klassi tasandil seoses kiusamise tagajärgedest ohvrile.

Gümnasistid pakkusid lahendusena kiusajaga vestlemist ning arendada kiusajal oskust võtta ohvri perspektiivi (Kuusk, 2020), samalaadselt antud uuringus osalejate pakutud lahendustele tõid gümnasistid välja täiskasvanute kaasamise, teadlikkuse tõstmist kiusamisest ning viitasid 6. ja 9. klassi õpilaste lahendustega sarnaselt kiusaja probleemidele.

Sullivan jt (2004) väidavad, et eakaaslaste nõustamise ja juhendamise toel on võimalik kiusajad suunata ning õpetada kasutama oma juhtimisoskusi ja jõu kasutamist positiivsetel eesmärkidel.

Kiusatava seisukohast lähtuvalt võimalikud lahendused olid seotud (1) ohvrile suhtlemisoskuste (sh kehtestamisoskuste ja enesekindluse) õpetamisega; (2) kiusamise vältimise ja eemale tõmbumisega ning (3) vastuagressiooni kasutamisega (sh psüühiline ja füüsiline) kiusaja suhtes. Samas vanemaealised tõid sagedamini välja võrreldes nooremaealistega ohvri usaldus- ja sõprussuhete olulisuse eakaaslastega (sarnaselt Kõiv, 2006 uurimusele).

Sarnaselt antud uurimuses osalenud õpilastele tõid ka gümnasistid (Kuusk, 2020) välja ohvrile tõhusate enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste õpetamise. Gümnasistid pidasid oluliseks ohvrikäitumise ärahoidmiseks täiskasvanute kaasamist, kuid antud uurimuses 9. klassi õpilased võrreldes 6. klassi õpilastega, tõid sagedamini esile ohvri usaldus- ja sõprussuhete olulisuse eakaaslastega.

Õhutaja seisukohast lähtudes võimalikud lahendused 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul olid seotud, sarnaselt teaduskirjandusele (Kõiv, 2003; Kõiv, 2006), kõrvalseisjate hoiakute kujundamisega (julgestades sekkuda ja abistada ohvrit) ning mõlemad uuritavad tõid välja ühe meetmena kõrvalseisjate karistamist kiusamise toetamisel märkuste lisamisega või koolist välja viskamisega. Vanemaealised tõid sagedamini välja enesekohaste oskuste õpetamist, sh oskus võtta teise perspektiivi ning empaatia arendamist kõrvalseisjatele, mida saab ka kõrvutada

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 29

gümnaasiumiõpilaste (Kuusk, 2020) pakutud võimalike lahendustega koolikiusamise vastu võitlemisel – kõrvalseisjate julgustamine ohvri abistamisel ning teadlikkuse tõstmine kiusamise kahjulikest mõjudest klassi ja kooli tasandil.

Eemalehoidja seisukohast lähtudes võimalikud lahendused 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul olid seotud kõrvalseisjate hoiakute muutmisega. Nooremaealised tõid välja kõrvalseisjatele omase eemale tõmbuva käitumise ning nähti lahendusena ka kõrvalseisjate premeerimist, kui osalised ei aita kaasa kiusamisele. Vanemaealised tõid sagedamini esile kõrvalseisjatele enesekohaste oskuste, sh teise perspektiivi võtmise ja empaatia arendamise olulisuse ning nooremaealiste puhul nähtus sagedamini kõrvalseisjate poolne ohvri abistamise olulisus, mille puhul kutsuti ohvrit endaga kaasa kiusamise olukorrast eemaldumise eesmärgil.

Kaitsja seisukohast lähtudes võimalikud lahendused 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul olid seotud kõrvalseisjate poolse sekkumisega kiusamisolukorda ning ohvri abistamise ja toetamisega nii verbaalsel teel, kui ka sekkumisel kogu grupiga.

Nooremaealised tõid sagedamini välja võrreldes vanemaealistega kõrvalseisjate poolse tegevusena (1) kiusajaga rääkimist ning kiusaja eemale hoidmist ohvrist (st kiusaja mitte toetamist); (2) kiusatava aitamist ja kaitsmist kiusamisolukorda sekkumisel ning (3) kiusajaga rääkimist, selgitades talle, et kiusamine on halb ja mitte aktsepteeritud.

Kiusamisega hakkamasaamise üheks võimaluseks on ohvri integreerimine eakaaslaste võrgustikku ning oluline osa kiusamiskäitumise ennetamisel ja sekkumisel lasub kõrvalseisjate toetamisel, otsusekindluse ja teiste eest seismise oskuse arendamisel (Kõiv, 2006).

Koolikiusamise võimalikud lahendused lähtudes erinevatest osapooltest 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul toodi välja ohvrist lähtuvalt – õpetaja, lapsevanema ja tugispetsialisti kaasamise võimalused ning oluliseks peeti õpetaja poolset tõhusamat märkamist kiusamis olukordade puhul. Teadlikkuse tõstmisega klassi tasandil pöörasid tähelepanu rohkem vanemaealised uuritavad, tuues sagedamini välja ohvrist lähtuvalt kiusamisest rääkimist klassis ning loenguid koolis eakaaslastele teemal, mis kaasneb kiusamisega. Lisaks julgustada eakaaslastel sekkuda kiusamis olukordade lahendamisse.

Lahendust pole ja kiusamine jätkub, tõid välja mõlemad vanusegrupid nii kiusaja, kui ka kõrvalseisjate võimalikest lahendustest ja tegevustest lähtuvalt.

Võitluses koolikiusamisega tõid õpilased välja kiusaja, ohvri kui ka kõrvalseisjate erinevatest rollidest lähtuvalt lahendustena eelkõige eakaaslaste teadlikkuse tõstmise, julgustamise

Kiusamise liigid, kõrvalseisjad ja lahendused koolikiusamises 30

sekkuda ning enesekohaste oskuste arendamise osas. Nooremaealised uuritavate kirjeldustes kajastusid sagedamini prosotsiaalsed käitumisviisid (ohvri abistamine, sekkumine) ja vanemaaliste uuritavate puhul nähtus enim teadlikkuse tõstmine kiusamisest klassi tasandil, enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste arendamine arvestades kõiki osapooli.

Tõhusad sekkumisprogrammid (nt Kiusamisvaba Kool, Ühise mure meetod (Sullivan *et al.*, Kiusamisvaba Kool)), mis on kogu kooli haarav kava (Rigby, 2011; Sullivan *et al.*, 2004) põimib endas nii kiusamise ennetamise kui ka sekkumise strateegiaid, keskendudes kiusamise riskifaktorite määratlemisele, õpilastele enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste õpetamisele ning kiusamisjuhtumitega tegelemisele. Samalaadselt on Kõiv, 2006 toonud välja, et koolikiusamise võitluses ei ole oluline ainult kiusamisvastase ennetustöö kavandamine, vaid oluline on ka koolikiusamise vähendamiseks prosotsiaalsete oskuste arendamine, õpilaste omavahelised suhted ning positiivne kliima klassi ja kooli tasandil.

Käesoleva uurimistöö puhul on piiranguks asjaolu, et valimi moodustasid ühe kooli kuuenda ja üheksanda klassi õpilased ning seetõttu on tulemuste üldistatavus piiratud. Uuringu väärtuseks saab pidada õpilastepoolset vaatenurka koolikiusamisele seoses koolikiusamise kogemuste ja kirjeldustega, kõrvalseisjate pealtnägemise kogemustega ning välja pakutud võimalikke lahendusi võitluses koolikiusamisega. Edaspidi võiks uurimiseks kaasata uurimusse erinevaid sihtrühmi koolis, näiteks tugispetsialiste, et uurida õpilastevahelise kiusamise kirjeldust kõrvalseisjate rollidest lähtudes.

Tänu sõnad

Töö autor tänab uurimuses osalenud kooli õpilasi ja lapsevanemaid ning õpetajaid koostöö eest. Suurimad tänud magistritöö juhendajale Kristi Kõivule igakülgse toetuse, kannatlikkuse ja suure abi eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Viorika Morel

22.05.2024

Kasutatud kirjandus

- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research methods in education*. Fifth edition. Routledge. London. <https://doi.org/10.4324/9780203224342>
- Entenman, J., Murnen, T., & Hendricks, C. (2005). Victims, bullies, and bystanders in K–3 literature. *The Reading Teacher*, 59(4), 352–364.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Medicina.
- Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in schools: the power of bullies and the plight of victims. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 159–185.
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Külastatud aadressil <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>.
- Kiusamisvaba Kool* (s.a.). Külastatud aadressil <http://www.kiusamisvaba.ee>
- Kuusk, K. (2020). *Koolikiusamise liigid, kiusamise kõrvalseisjad ja kiusamise võimalikud lahendused gümnaasiumiõpilaste hinnangul* [magistritöö, Tartu Ülikool]. DSpace. <http://hdl.handle.net/10062/68595>
- Kõiv, K. (2003). Mõningaid praktilisi näpunäiteid seoses koolikiusamise ennetamise ja tõkestamisega. *Antisotsiaalse käitumisega õpilased*. Artiklite kogumik IV, 19–27. Tartu: OÜ Vali Press Trükikoda.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpilaste kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: OÜ Vali Press Trükikoda.
- Laherand, M-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. OÜ Infotrükk: Tallinn.
- Lutsoja, K. Matina, J., Rebane, M. 2020. Õpilaste ja õpetajate kokkupuude koolikiusamisega ning selle mõju rahulolufaktorite hinnangutele. *Üldhariduskoolide 2021. aasta rahuloluküsitluse tulemused*, 57–60. Haridus—ja Noorteamet. <https://harno.ee/sites/default/files/documents/2022-01/Üldhariduskoolide%20rahulolu-%20ja%20koolikeskkonna%20küsitleste%20riiklik%20aruanne%202021.pdf>
- Obermann, M.-L. (2011). Moral disengagement among bystanders to school bullying. *Journal of School Violence*, 10(3), 239–257. <https://doi.org/10.1080/15388220.2011.578276>
- Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9(1), 751–780.

- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.
- Rigby, K (2011). What can schools do about cases of bullying? *Pastoral Care in Education*, 29(4), 273 -285.
- Salmivalli, C., Lappalainen, M., & Lagerspetz, K. M. J. (1998). Stability and change of behavior in connection with bullying in schools: A two-year follow-up. *Aggressive Behavior*, 24(3), 205–218. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1998\)24:3<205::AID-AB5>3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1998)24:3<205::AID-AB5>3.0.CO;2-J)
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22, 453-459. doi: 10.1006/jado.1999.0239. PMID: 10469509.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2004). Mis on kiusamine? Sharp, S., & Smith, P. K. (Toim). *Võitlus koolikiusamisega: juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks* (lk 13-16). El. Paradiso. Social Science Statistics. Külastatud aadressil <https://www.socscistatistics.com/>.
- Sullivan, K., Cleary, M., & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: Atlex.

Lisad

Lisa 1. Küsimustik õpilastele

Hea õpilane!

Esitame mõned küsimused, mille puhul ei ole õigeid ega valesid vastuseid, vaid olulised on Sinu mõtted ja arvamused.

Küsitlus on anonüümne. Saadud tulemusi kasutatakse üldistatult teadustöös.

Kui Sul on täpsustavaid küsimusi või soovid täiendavat infot, siis võid pöörduda minu poole.

1. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist füüsilist kiusamist, n löömine, jala taha panemine? Jah ei. Missugust füüsilist kiusamist oled pealt näinud? *Kirjelda! Too näide!*
2. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist sõnalist kiusamist, n halvasti ütlemine, solvamine, hüüdnimedega nimetamine? Jah ei. Missugust sõnalist kiusamist oled pealt näinud? *Kirjelda! Too näide!*
3. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist otsest mitteverbaalset kiusamist, n ebaviisakate liigutuste, grimasside, žestide tegemine, hirmutamise, solvamine? Jah ei. Missugust otsest mitteverbaalset kiusamist oled pealt näinud? *Kirjelda! Too näide!*
4. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist kaudset kiusamist, n tõrjumine, kuulujuttude rääkimine, teiste mittekaasamine? Jah ei. Missugust kaudset kiusamist oled pealt näinud? *Kirjelda! Too näide!*
5. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist vara kahjustamist kiusamisena, n isiklike asjade ära võtmine, lõhkumine? Jah ei. Missugust vara kahjustamist kiusamisena oled pealt näinud? *Kirjelda! Too näide!*
6. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist küberkiusamist elektrooniliste vahendite abil? Jah ei. Missugust küberkiusamist oled pealt näinud? *Kirjelda! Too näide!*
7. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist kiusamist, kus kõrvalseisjad julgustavad kiusajat kiusama või toetatavad ja aitavad kiusajat, et kiusamine toimuks. Jah ei. Kas sa ka ise oled nii käitunud? Mida oled teinud?

8. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist kiusamist, kus kõrvalseisjad näevad kiusamist pealt ja toetavad kiusamist (n naeravad kiusajaga kaasa, annavad sõnalist tagasisidet), aga ei sekku? Jah ei. Kas sa ka ise oled nii käitunud? Mida oled teinud?
9. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist kiusamist, kus kõrvalseisjad näevad kiusamist pealt, kuid hoiavad eemale või ei aidata kiusamisele kaasa, aga samas ei võta ka midagi ette? Jah ei. Kas sa ka ise oled nii käitunud? Mida oled teinud?
10. Kas oled pealt näinud õpilastevahelist kiusamist, kus kõrvalseisjad toetavad ja aitavad kiusatavat või astuvad kiusatava kaitseks välja. Jah ei Kas sa ka ise oled nii käitunud? Mida oled teinud?
11. Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi? *Too mõni näide.*
12. Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla? *Too mõni näide.*
13. Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei toetaks kiusajat? *Too mõni näide.*
14. Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist? *Too mõni näide.*
15. Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kõrvalseisjad läheksid kiusatavale appi? *Too mõni näide.*

Vaba mõttevahetuse või arvamuse koht.

Aitäh aramusavalduste ja koostöö ees

Lisa 2. Erinevate kiusamise liikide pealtnägemise kogemus 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul

Kiusamise liik	6. klass (25 vastanut) Vastas „Jah“		9. klass (38 vastanut) Vastas „Jah“		χ^2	p
Füüsilise kiusamise pealtnägemise kogemus	21	84%	14	36%	13,58	0
Sõnalise kiusamise pealtnägemise kogemus	14	56%	20	52%	0,07	0,79
Mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kogemus	10	40%	16	42%	0,03	0,87
Kaudse kiusamise pealtnägemise kogemus	15	60%	21	55%	0,14	0,71
Vara kahjustamise pealtnägemise kogemus	17	68%	18	47%	2,60	0,11
Küberkiusamise pealtnägemise kogemus	8	32%	9	23%	0,53	0,47

Lisa 3. Õpilastevahelise füüsilise kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (*f*)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kiusamise olemus		15% (11)	14% (9)	0,01	0,92
	Agressioon ei ole mitmekordne	7% (5)	3% (2)	0,91	0,34
	Agressioon on korduv	2% (2)	3% (2)	0,23	0,87
	Nali/narritamine	5% (4)	7% (5)	0,35	0,55
Füüsilise kiusamise liigid		48% (36)	48% (31)	0	0,96
	Löömine, lükkamine, jala ette panemine, kaklemine, asjade viskamine	35% (26)	36% (23)	0,02	0,88
	Peksmine, kägistamine, tõukamine	13% (10)	13% (8)	0,02	0,88
Verbaalse kiusamise liigid	Solvamine, karjumine	9% (7)	0%	3,06	0,08
Kiusaja tunnusjooned		15% (11)	14% (9)	0,01	0,92
	Kiusaja sugu: poiss või tüdruk	5% (4)	3% (2)	0,41	0,52
	Grupp agressoreid	9% (7)	11% (7)	0,03	0,87
Ohvri tunnusjooned	Üks õpilane, teistest erinev	7% (5)	16% (10)	2,88	0,09
Koht koolis	Klass, koridor, kooliõu	7% (5)	8% (5)	0,07	0,79
		100% (75)	100% (64)		

Lisa 4. Õpilastevahelise sõnalise kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Sõnalise kiusamise mitteesinemine		3% (1)	13% (9)	2,07	0,15
Kiusamise olemus	Ise sõnalise kiusamise ohver	3% (1)	9% (5)	1,24	0,27
	Agressiooni korduvus	3% (1)	24% (13)	5,23	0,02
	Võimu suhtes asümmeetria	3% (1)	7% (4)	0,72	0,39
	Nali/narritamine	0%	11% (6)	1,99	0,16
Sõnalise kiusamise liigid		0%	6% (3)	0,36	0,55
	Halvasti ütlemine, solvamine, hüüdnimedega nimetamine	46% (15)	32% (17)	1,72	0,19
	Füüsilise välimuse kohta negatiivsed hinnangud	18% (6)	13% (7)	0,44	0,51
Kiusaja tunnusjooned	Samast klassist	12% (4)	0%	4,18	0,04
Ohvri tunnusjooned	Sugu: tüdruk või poiss	12% (4)	13% (7)	0,01	0,91
Koht koolis	Klass, kooliõu	6% (2)	6% (3)	0,01	0,92
		100% (33)	100% (54)		

Lisa 5. Õpilastevahelise mitteverbaalse kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Mitteverbaalse kiusamise liigid	Liigid: žestid ja grimassid	43% (9)	32% (9)	0,59	0,44
Verbaalse kiusamise liigid	Liigid: solvamine, sõimamine, ropendamine, välimuse kohta negatiivsed kommentaarid	38% (9)	54% (16)	1,15	0,28
Kaudse kiusamise liik	Liik: tõrjumine	0%	11% (3)	0,71	0,40
Kiusaja tunnusjooned	Sugu: poiss ja/või tüdruk	10% (3)	0%	0,86	0,36
		100% (21)	100% (28)		

Lisa 6. Õpilastevahelise kaudse kiusamise pealtnägemise kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kaudse kiusamise esinemine		28% (12)	10% (9)	3,29	0,07
	Kaudset kiusamist esineb	17% (6)	9% (5)	1,39	0,24
	Ise kaudse kiusamise ohver	11% (4)	2% (1)	3,89	0,05
Kiusamise olemus		0%	9% (5)	1,41	0,24
	Grupiviisiline	0%	7% (4)	0,85	0,36
Kaudse kiusamise liigid		53% (19)	72% (42)	0,83	0,36
	Kuulujuttude rääkimine, taga rääkimine	33% (12)	22% (13)	1,36	0,24
	Tõrjumine	6% (2)	31% (18)	8,61	0,03
	Mitte kaasamine	14% (5)	19% (11)	0,41	0,52
Kiusaja või ohvri tunnusjooned	Sugu: poiss või tüdruk	14% (5)	5% (3)	2,17	0,14
		100% (36)	100% (58)		

Lisa 7. Õpilastevahelise kiusamise pealtnägemine seoses vara kahjustamisega: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Vara kahjustamise esinemine		11% (7)	23% (7)	0,04	0,84
	Ise vara kahjustamise ohver	11% (5)	19% (7)	1,09	0,3
Vara kahjustamine: kiusamise liigid		63% (29)	61% (19)	0	0,94
	Isiklike asjade äravõtmine, peitmine, varastamine	52% (24)	48% (15)	0,11	0,74
	Isiklike asjade lõhkumine	11% (5)	13% (4)	0,07	0,79
Kiusaja või ohvri tunnusjooned	Sugu: poiss või tüdruk	22% (10)	16% (5)	0,37	0,54
		100% (46)	100% (31)		

Lisa 8. Õpilastevahelise küberkiusamise pealtnägemine: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Küberkiusamise mitteesinemine	Ei esine küberkiusamist	27% (4)	0%	5,95	0,01
Küberkiusamise liigid		60% (9)	67% (20)	0,04	0,84
	Solvamine, ebasobivate sõnadega nimetamine (kirjalik-verbaalne), taga rääkimine	33% (5)	30% (9)	0,05	0,82
	Piltide/videode levitamine visuaalsel teel	27% (4)	37% (11)	0,45	0,50
Küberkiusamise kanal	Sotsiaalmeedia grupid	7% (2)	27% (8)	2,5	0,11
Kiusaja või ohvri tunnused	Sugu: poiss või tüdruk	0%	7% (2)	0,01	0,92
		100% (15)	100% (30)		

Lisa 9. Erinevate kõrvalseisjate rollide pealtnägemise kogemus koolikiusamise puhul 6. ja 9. klassi õpilaste hinnangul

Kõrvalseisja roll	6.klass (25 vastanut) Vastas „Jah“		9.klass (38 vastanut) Vastas „Jah“		χ^2	p
Õhutaja	7	28%	13	34%	0,27	0,60
Kaasajooksik	12	48%	22	57%	0,59	0,44
Teadlik eemalehoidja	13	52%	20	52%	0,01	0,96
Teadlik kaitsja	5	20%	17	44%	4,06	0,44

Lisa 10. Õhutaja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Õhutaja	Kõrvalseisjana julgustanud kiusajat kiusama: naernud, narritanud ja kiusajat aidanud	40% (10)	51% (23)	0,29	0,59
	Ei ole ise olnud kiusamise õhutaja rollis	20% (5)	7% (3)	2,82	0,09
Eemalehoidja	Ei ole ise olnud kiusamise õhutaja rollis	20% (5)	44% (20)	4,18	0,04
	Kiusamise pealvaatamine, eemalehoidmine	16% (4)	22% (10)	0,39	0,53
Kaitsja	Sekkunud: läinud vahele, verbaalselt lõpetanud kiusamise	24% (6)	11% (6)	2,01	0,16
Negatiivne hoiak, et kõrvalseisjad ei sekku	Negatiivne suhtumine, et kõrvalseisjad ei sekku kiusamisel	20% (5)	13% (6)	0,54	0,46
		100% (25)	100% (45)		

Lisa 11. Kaasajooksiku rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kaasajooksik		50% (13)	55% (28)	0,05	0,82
	Kiusamisele kaasa aidanud, toetanud, naernud, kuid mitte sekkunud	12% (3)	22% (11)	1,16	0,28
Eemalehoidja	Ei ole olnud ise kiusamisel kaasamineja rollis	38% (10)	33% (17)	0,19	0,66
	Kiusamise pealtvaatamine, eemalehoidmine, lahkumine	19% (5)	20% (10)	0	0,97
Kaitsja	Ohvri toetamine, aitamine ja sekkumine	27% (8)	14% (9)	2,02	0,16
Negatiivne hoiak, et kõrvalseisjad ei sekku	Negatiivne suhtumine, et kõrvalseisjad ei sekku kiusamisel	0%	8% (4)	0,56	0,46
		100% (26)	100% (51)		

Lisa 12. Eemalehoidja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Eemalehoidja		43% (15)	73% (47)	2,22	0,14
	Kiusamise pealtvaatamine, lahkumine, eemalehoidmine	9% (3)	17% (11)	1,38	0,24
	Teadlik eemalehoidmine: julgus puudub	14% (5)	6% (4)	1,77	0,18
	Teadlik eemalehoidmine: oskused puuduvad	0%	6% (4)	0,63	0,43
	Teadlik eemalehoidmine: et kiusamine ei võimenduks	0%	19% (12)	5,38	0,02
	Teadlik eemalehoidmine, et varjata kiusamist	9% (3)	9% (6)	0,02	0,89
	Ei ole kiusamisest teadlikult kõrvale hoidunud	11% (4)	16% (10)	0,32	0,57
Kaasajooksik	Kiusamisele kaasa aidanud, toetanud	26% (9)	11% (7)	3,65	0,56
Kaitsja		26% (9)	8% (6)	4,32	0,04
	Sekkunud: läinud vahele, ei ütlemine, otsin abi	23% (10)	3% (7)	9,70	0
Kiusaja ja ohvri tunnused	Vanemad õpilased, suured, teised klassid	6% (2)	3% (2)	0,4	0,53
		100% (35)	100% (64)		

Lisa 13. Kaitsja rolli pealtnägemise kogemuse kirjeldus: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kaitsja		76% (13)	73% (36)	0,009	0,93
	Ohvri aitamine, kaitsmine	6% (1)	35% (17)	5,28	0,02
	Ohvri aitamine, kaitsmine: vahele astumine (füüsiline)	24% (4)	0%	8,71	0
	Ohvri aitamine, kaitsmine: verbaalne (kehtestamine)	47% (8)	16% (8)	6,49	0,01
	Ei ole käitunud teadliku kaitsjana kiusamisel	0%	22% (11)	2,78	0,09
Kaasajooksik	Kiusamisele kaasa aidanud, toetanud kiusajat	0%	14% (7)	1,07	0,3
Eemalehoidja	Kiusamise pealtvaatamine, eemalehoidmine, lahkumine ja julguse puudumine sekkuda	24% (4)	2% (1)	8,32	0
Kiusaja tunnused	Klassikaaslased/sõbrad/nooremad	0%	6% (3)	0,02	0,89
Negatiivne hoiak kiusamise, et kõrvalseisjad ei sekku	Negatiivne suhtumine, et kõrvalseisjad ei sekku	0%	4% (2)	0,05	0,83
Täiskasvanute kaasamine	Õpetaja/täiskasvanu kutsumine	12% (2)	0%	2,91	0,09
		100% (17)	100% (49)		

Lisa 14. Lahendused, et kiusaja ei kiusaks teisi: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kiusajaga seotud lahendused		52% (13)	21% (14)	4,08	0,04
	Koduarest, nutiseadme ära võtmine	12% (3)	0%	4,92	0,03
	Kiusaja füüsiline karistamine: löömine/kerepeale andmine	4% (1)	6% (4)	0,15	0,70
	Kiusaja koolist väljaviskamine, vanemate kooli kutsumine	0%	9% (6)	0,80	0,37
	Enesekohaste oskuste (teise perspektiivi võtmine, empaatia, enesekontroll) õpetamine	36% (9)	6% (4)	13,27	0
Kõrvalseisjatega seotud lahendused		76% (19)	30% (20)	5,50	0,02
	Kõrvalseisjad julgustada sekkuda ja kiusajale vastu hakata	8% (2)	9% (6)	0,03	0,87
	Kõrvalseisjad: kiusaja eemale hoidmine ja kiusaja mitte toetamine	20% (5)	6% (4)	3,95	0,05

	Kõrvalseisjad: kiusajaga rääkimine, et ta ei kiusaks/kiusamine on halb	48% (12)	9% (6)	17,3	0
	Kõrvalseisjad: vastu agressioon (samamoodi kohtlemine)	0%	6% (4)	0,21	0,65
Kiusamise koduga seotud põhjused	Kiusaja koduga seotud probleemid (kadedus, vähene tähelepanu: kodune kasvatus)	0%	14% (9)	1,97	0,16
Täiskasvanute kaasamine	Abi otsimine täiskasvanult (rääkimine vanematega, sotsiaalpedagoogiga, teraapiasse suunamine)	12% (3)	8% (5)	0,44	0,51
Teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis	Rääkimine, mis kiusamisega kaasneb, tauniv suhtumine, ei ütlemine	0%	17% (11)	2,87	0,09
Lahendust pole, kiusamine kestab	Kiusajad ei kuula ja kiusavad edasi: keegi ei saa midagi teha	12% (3)	11% (7)	0,04	0,85
		100% (25)	100% (66)		

Lisa 15. Lahendused, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Ohvriga seotud lahendused		50% (18)	66% (40)	0,60	0,44
	Suhtlemisoskuste–kehtestamisoskuste õpetamine ja enesekindluse tõstmine	8% (3)	11% (7)	0,24	0,62
	Usaldus- ja sõprussuhted eakaaslastega	3% (1)	18% (11)	4,86	0,03
	Kiusamise vältimine ja eemaletõmbumine	33% (12)	23% (14)	1,24	0,26
	Vastuagressioon kiusamise korral ning füüsilise ja psühholoogilise tugevuse näitamine	6% (2)	13% (9)	1,40	0,24
Kõrvalseisjatega seotud lahendused	Kiusatava aitamine, kaitsmine, sekkumine	14% (5)	2% (1)	5,85	0,02
Täiskasvanute kaasamine	Õpetaja, lapsevanema, tugispetsialisti teavitamine kiusamisest ja abi otsimine	36% (13)	15% (9)	5,89	0,02
Teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis	Kiusamisest rääkimine	0%	16% (10)	4,49	0,03
		100% (36)	100% (61)		

Lisa 16. Lahendused, et eakaaslased ei toetaks kiusajat: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kõrvalseisjatega seotud lahendused		93% (27)	67% (32)	0,49	0,49
	Kiusajale kiusamise kohta „ei“ ütlemine (verbaalne)	17% (5)	6% (3)	2,35	0,13
	Kiusajaga rääkimine ja ütlemine/seletamine, et kiusamine on halb ja mitte aktsepteeritud (hoiak)	31% (9)	10% (5)	5,17	0,02
	Kõrvalseisjate eemaletõmbuv käitumine ja eemaldumine ning kiusaja mitte toetamine	17% (5)	6% (3)	2,35	0,13
	Kõrvalseisjate enesekohaste oskuste õpetamine: empaatia, teise perspektiivi võtmine	3% (1)	8% (4)	0,71	0,40
	Kõrvalseisjate hoiak kiusamisse negatiivne	10% (3)	21% (10)	1,42	0,24
	Kõrvalseisjate positiivne hoiak kiusamisse (teiste kiusamine on naljakas)	7% (2)	0%	1,20	0,27
	Kõrvalseisjate karistamine (märkuse lisamine/ koolist väljaviskamine)	3% (1)	6% (3)	0,29	0,60
	Kõrvalseisjate abi ohvrile (ohvrile appi minek, kaitse, sekkumine)	3% (2)	8% (8)	0,71	0,40
Teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis	Rääkimine, loengud kiusamisest kiusamise tagajärgedest	0%	15% (7)	2,67	0,10
Lahendust pole	Lahendust ei ole, midagi ei saa teha	3% (1)	10% (5)	1,22	0,27
		100% (29)	100% (48)		

Lisa 17. Lahendused, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (f)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kõrvalseisjate tegevus		55% (21)	55% (29)	0	0,98
	Kõrvalseisjatega rääkimine ja motiveerimine, ohvrile appi minema ja sekkuma kiusamisse	37% (14)	23% (12)	2,19	0,14
	Kõrvalseisjate sekkumine grupiga/kambaga ohvri toetamine	11% (4)	2% (1)	3,18	0,07
	Kõrvalseisjate premeerimine kiusamise teatamise eest	8% (3)	11% (6)	0,29	0,59
	Kõrvalseisjate enesekohaste oskuste (perspektiivi võtmine, empaatia) arendamine	0%	19% (10)	5,86	0,02

Täiskasvanute kaasamine	Õpetajapoolne kiusamise märkamine/täiskasvanu poole pöördumine	16% (6)	15% (8)	0	0,93
Teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis	Rääkimine kiusamisest, julgustamine sekkuda	24% (9)	26% (14)	0,09	0,77
Lahendus puudub	Kedagi ei saa sundida kiusamisest loobuma	5% (2)	4% (2)	0,11	0,73
		100% (38)	100% (53)		

Lisa 18. Lahendused, et kõrvalseisjad läheksid kiusatavale appi: kategooriate ja alakategooriate esinemissagedus protsentides ja kodeerimisühikute arv (*f*)

Kategooria	Alakategooria	6.klass	9.klass	χ^2	p
Kõrvalseisjate tegevus		70% (19)	65% (35)	0,05	0,82
	Kõrvalseisjate julgustamine, ohvrile appi minema	26% (7)	33% (18)	0,46	0,50
	Kõrvalseisjate poolne ohvri abistamine: endaga kaasa kutsumine, et eemalduks	30% (8)	7% (4)	7,04	0
	Kõrvalseisjate eemaletõmbuv käitumine	7% (2)	0%	1,65	0,20
	Kõrvalseisjal sõbra suhted kiusatavaga abi	0%	6% (3)	0,18	0,67
	Kõrvalseisjate premeerimine, et kiusamisele kaasa ei aitaks	7% (2)	0%	1,65	0,20
	Kõrvalseisjate karistamine, kui toetavad kiusamist õhutaja	0%	9% (5)	0,95	0,33
	Kõrvalseisjate enesekohaste (teise perspektiivi võtmine) oskuste arendamine ja hoiakute muutmine	0%	9% (5)	0,95	0,33
Täiskasvanute kaasamine	Pöördumine ja märkamine täiskasvanu/õpetaja poolt/tõhusam märkamine õpetajate poolt	7% (2)	7% (4)	0	1
Teadlikkuse tõstmine seoses kiusamisega klassis	Kõrvalseisjatega rääkimine, loengud kiusamise kahjulikkusest ja tagajärgedest	11% (3)	22% (12)	1,47	0,22
Lahendust ei ole	Kiusatavale appi minek on kõrvalseisja oma valik ja seda pole võimalik muuta/ kiusamine kestab	11% (3)	6% (3)	0,81	0,37
		100% (27)	100% (54)		

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Viorika Morel,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) minu loodud teose

KOOLIKIUSAMISE PEALTNÄGEMISE JA KÕRVALSEISJATE ROLLIDE KIRJELDUS 6. JA 9. KLASSI ÕPILASTE HINNANGUL

mille juhendaja on Kristi Kõiv,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Viorika Morel

22.05.2024